

BÍRÁLATOK

A HALÁL FIAI. *Babits Mihály regénye.* A szó legszorosabb értelmében dunántúli könyv ez, körülbelül az első igazán dunántúli regény irodalmunkban. A lokális színe az, ami először szemünkbe ötlik. Amint olvassuk, különös képzet-kapcsolások révén gyakran eszünkbe jut Berzsenyi vagy Vörösmarty egy-egy sora, — nem tartalmi hasonlóság, hanem a hangulat hasonlósága miatt. Nyájas, szőlőborított dombok, amelyekből mindenfelé rozzant présházak dudorodnak ki, kies völgyecskek, gyümölcsfákkal és rétekkel, csöndesen folydogáló patakok, tiszta kis falvak a völgyek mélyén, öreg városok a maguk halk életével... És az emberek: az öreg Cenci néni megy vastag botjával kopogva a szőlőhegyre, melyet a passzív energia kereső elszántságával védelmez, Döme bácsi dohogva és dohosan, szívében Világosnál fakadt hazafias bánattal, plaidjét vállára akasztva megy le a pincetokkal borított a pincébe, Cenci néni lányai, passzívok, vénkisasszonyosak, egyik örökösen panaszkodó, másik halk, mint a lehellet... a többi környezet, emberek, a táj, a beszéltemák, a karakterek, — még a szélhámos ügyvéd, Hintáss Gyula is mennyire más színű, mint például Mikszáth szeretetreméltó felvidéki svihákjai vagy bármely más magyar vidék hasonló típusai. Aki dunántúli ember olvassa ezt a könyvet, lehetetlen, hogy a tizedik lapon otthon ne érezze magát és fel ne kiáltson a meglepetés örömezésével minden részletnél s aki nem ismeri a Dunántúlt, talán az első pillanatban kicsit furcsának érzi ezt a világot, de nagyon hamar beleéli magát levegőjébe. Meg kell éreznie, akiben van egy kis fogékonyság, hogy ez a regény talajt ad az emberek lába alá, olyan talajt, mely ellenállhatatlanul vonzza őket magához, csaknem felszívja a rajta maradókat, erővel húzza vissza az elkívánczozókat.

Ez az ellenállhatatlan erejű talaj ad a cselekvénynek szilárd alapot s meghatározza azt, ami rá van építve. A regény a talajtól való elszakadás tragédiája. Az emberek nemzedékei egyre jobban eltávolodnak a talajtól s ezzel elvesztik életük biztonságát, erkölcsileg és szellemileg az úrbe kerülnek, mintha talajukat veszítették volna. Nincs hova gyökerüket mélyesszék, lebegve hányódnak-vetődnek, nyugtalanul, terméketlenül, boldogtalanul. Az öregek, Cenci néni, Döme bácsi még szilárdan állnak ezen a talajon, mintha öröktől fogva ott álltak volna és örökké ott állnának, de már az utánuk következők? Miska, a bíró, elszakadt a szőlőtől, a földtől, az Államot választotta kenyéradójának, gondolataiban a jogi formák és formulák felé fordult s egyre jobban elidegenedik az élet valóságaitól s egyre kielégületlenebbül él, alaptalan fantaszta aggályokkal gyötörve magát, ő már csak féllábbal áll a talajon, gondolataiban elhagyta, a talaj erkölcsének megbomlása az ő egyszerű, egyenesvonalú életét is megbomlasztotta. És Hintáss Gyula, a romantikus ügyvéd, előbb erkölcsileg rúgja el magától a talajt, aztán fizikailag is, hogy aztán beleveessen a romantikátlan züllés mocsarába. És Nelly, Miska felesége, tehetetlen passzivitásában engedti magát elszakítani, mikor Hintáss erőszakkal elszökteti férjétől, ebben az egy rövid, örömtelen eseményben kimerül élete minden ereje és visszahullva a talajra, már csak árnyékéletet él, még annyi ereje sincs, hogy kimutassa szeretetét Miskától való fia iránt. S ez a fiú, Imrus: apai öröksége a talajtól való elidegenedés, az önmagába zárkozás, az élet praktikus oldala iránti siketség, anyai öröksége a passzivitás és érintésre csukódó érzékenység — ez a fiú már komplikált lelki alkatával elszakad mindentől, amihez tartoznia kellene, talajtalanul bolyong az eszmék, érzések,

vágyak, becsvágyak zűrzavarában, magányosan, sután, boldogtalanul.

A tragikum az, hogy ettől a talajtól nem lehet elszakadni és mégis el kell szakadni, mert ma már nem lehet élni rajta. Ez a talaj egy elmúlt idő talaja, a ma embere nem tud rajta megállni. Aki rajta marad, úgy jár, mint Döme bácsi, végén magára marad, ráébred a maga fölöslegességére és elzordul. Az öreg negyvennyolcas él, amíg lehet, a maga mult századközépi romantikájában, amely már antikválódott az új korszak új levegőjében, dohogja panaszait a közös ügy ellen, szidja a limonádé-vérűvé vált új nemzedéket, és nem veszi észre, hogy elhaladt felette az idő, az ő eszméi hazafiságról, liberalizmusról, negyvennyolcraól, Bécsről, már elvesztették minden aktualitásukat, az ő régimódi erkölcese már nem érvényes a fiatalokra — halott ideálok makacs udvarlója ő már. S végül ezt még észre is kell vennie s aztán nem tehet mást, mint hogy komoran visszavonuljon, dörögő vén medve, a barlangjába. De ő még aránylag jól járt, mert neki a maga kora és talaja adott egy szilárd hitet, ideált, meggyőződést, világszemléletet, amibe megkapaszkodhatik. De az utána jövő nemzedék, a Miska nemzedéke, már nem kapott semmi effélté, a negyvennyolc romantikus ideálja helyett a 67 okos, de lendület nélküli kompromisszumába került, liberalizmus valami elasztikus értelmű pártjelszóvá lett, az új kor ki nem mondott, de mindenben érezhető jelszava: közgazdaság csak félig értett szó marad kicsinyes viszonyokhoz szokott, szűk látókörű, a vállalkozás bátorságát nem is ismerő életében. S ezen a talajon az ideál hiánya a kultúra hiányát is jelenti. Ezen a vidéken ebben az időben beszéltek borról, borákról, filloxéráról, családi és háztartási ügyekről-bajokról, országos és helyi politikáról, de olyan dolgokról, mint tudomány, irodalom, zene, idegen országok tájai és viszonyai, új eszmék a világ sodrában, soha nem beszéltek, mert nem is tudták róluk. A kisvárosban az egyetlen ember, aki valaha külföldön járt, aki modern könyveket ismer, modern eszmékről csevegni tud, a zsidó boltos fia. Neki van hozzá érdeklődése, pénze, nyugtalansága, a többiek mozdulatlan unalomban élnek. Döme bácsi még citálja néha kora ked-

venc költőit, az utána következők már nem ismerik sem ezeket, sem az újabbakat s köztük Miska, a bíró, a maga félöntudatos kultúremberi igényeivel nem talál társat, kénytelen elvonulni önmagába, elvont jogi formuláiba és képzelődni Zoláról és a Dreyfus-pórról. Ime, a talaj kiszikkadt, nem tudja táplálni az emberek lelkét, csak azok bírnak megmaradni rajta, akiknek nincs szellemi igényük, akik bele tudják magukat élni a konvencionális és nem mindig tiszta erkölcsök nyárspolgári kényelmébe, akiknek elég életöröm egy jó ivás a pincszeren, akik nem is akarnak semmit tudni a rajtuk kívül levő világról. Ha akad, akinek ennél többre megy az igénye, aki megízlelte a könyvek mézét, az eszmék ózonját, aki saját tulajdonát képező fogalmakat akar magának alkotni a világ dolgairól, annak el kell szakadni a talajtól. S ha ezenfelül magányban nevelkedett, betegesen érzékeny és kínosan zárkozott, passzív lélek, akkor ez az elszakadás egyúttal meghasonlást jelent. A régi talajon idegen, új talajt nincs ereje teremteni magának. Ez Miska bíró fiának, Imrusnak tragédiája. Az aktivitásra képtelen ember tragédiája, aki aktivitásra kényszerül.

Imrus kiszakadva a kisvárosból, a család védelméből, Budapestre kerül. Új talajt kellene teremteni magának, titkos ideáljaihoz, vágyaihoz, ambícióihoz illőt. De nemcsak a maga passzivitása az oka, hogy ezt nem találja meg. Akikhez származása, neveltetése, összes anteaktái szerint tartoznék, azoktól lelkileg idegen, azok nem értik meg az ő elszárnyalását, temperamentumát, érzékenységeit, eszméit, akikben pedig rokoneszméket és érzeseket találna, azok származás, nevelkedés, atavisztikus beidegzések dolgában idegenek tőle. Itt egy speciális élmény tárul fel: a magyar fiatalember problémája, aki eszmében túlfeljődött környezetén, a magyar középosztály általános gondolat-uniformisán s lénye arra hajtja, hogy egyéni viszonyba lépjen a világgal és nem talál archimedesi pontot, ahol megvesse a lábát. Elkerülhetetlenül tévelyegnie kell, nagyokat botlania az élet eszmei részében éppúgy, mint praktikumában, elveszti erkölcsi egyensúlyát és nyugalmát. S ha hozzá még olyan aktivitásra amúgy is képtelen lélek,

mint ez a Sátori Imrus, akkor még az élet legegyszerűbb külső ügyeibe is belebotlik. Ez egy speciális magyar jelenség: nálunk nem lehet az egyik szellemi kasztból kilépni úgy, hogy az ember egyszerűen átlép egy másik szellemi kasztba, azért, mert nincs ilyen másik szellemi kaszt, illetőleg amennyiben van, nem elég erős arra, hogy erkölcsi támasztékul szolgáljon, mert nincs mögötte egy kompakt társadalmi réteg, nem nőtt ki magából a társadalomból, hanem csak úgy összeverődött különféle — egyenként talajtalanná vált — egyének egy maroknyi töredékéből. Esméi mindenütt másutt a világon széles és számottevő társadalmi rétegekre támaszkodnak, nálunk nincs rezonancia-felületük s a szektáriusság bélyegét viselik magukon. Imrus filozófiai forrongásai, irodalmi tervei és különccé degenerálódtól lényé révén sok ilyen szektába keveredik, nagy baklövéseket követ el az élet mindennapi oldalán, — nincs más menekvés számára, mint a család, mely helyreigazítja világi baklövéseit, s a könyvekbe temetkező magány egy erdélyi havasi kisvárosban. Hogy pályája hogy alakul majd később, ennek elmondását egy későbbi új regényre tartja fenn az író. De sorsa, bármily különös és egyetlen életre szabott külső elemeiben, belső vonalában sokaknak, a háború előtti magyar fiatalság egy számára és súlyra jelentékeny részének sorsát példázza. Vannak jó néhányan a magyar intelligens középosztály gyermekei, akik eszmék, érzékenységek, életigények dolgában túlfeljődtek eredeti talajukon és — ha nem is mind olyan tragikusan félszegek és tájékozatlanok, mint Sátori Imrus — mindig fájdalomként érzik szívükben azt az idegenséget, mellyel a maguk fajtája részéről találkoznak. Sátori Imre lelki tragédiája egy különleges, sőt különlegesen egyén tragédiája, de egyúttal szimbóluma egy csöndesen elvérző tragédiának, mely a háború előtti világ nem egy tehetséges és jobb sorsra méltó magyar fiatalemberét juttatta lelki válságba.

*

Az eddigiekben megpróbáltam Babits regényének fundamentumát és alaprajzát felvázolni és rámutatni körvonalaira annak a szociális kupolának, mely az egész konstrukciót megkoronázza. Ez azonban csak egy szem-

pont, melyből nézve a legjobb esetben is csak egy silhouette-képet kapunk az egész hatalmas épületről, amely meggyőz arról, hogy ha részletes megkonstruálásában vannak is némi lazaságok, az egész szilárd gondolati terven van felépítve és szervesen kiképezve, az épületet pedig egy a magyar társadalom különleges szerkezetéből felnyúló életfilozófia és szociális kupola fejezi be, amely figyelmeztet a mű monumentalitására. Ugy érzem, méltánytalanság egy ilyen nagy művet, mely egy kitűnő író számos évének úgyszólván minden óráját elfoglalta, a legnagyobb szellemi erőfeszítések egyike, amikre magyar író évtizedek óta vállalkozott s szemelláthatólag egy nemes szív vérével van írva, mely természeténél fogva nagyon sok szempontból való szemlélést provokál, — egyetlen szempont szerint egy rövid cikkben elintézni. Nagyon sok és döntő fontosságú dologról kellene még szólnom, hacsak megközelítőleg is ki akarnám meríteni Babits regényének értékeit. Szólnom kellene alakjainak élethűségéről, a speciális magyar talajból fakadottságáról és változatosságáról, — jellem, erkölcs, temperamentum, világfelfogás milyen különbözőségei mozognak a regényben, önmagukban és egymáshoz való viszonyukban mesterileg ábrázolva! — de itt is csak egy szempontra mutatok rá: mily finoman van éreztetve a vérség misztikus köteleke, mely minden ellentétben, a karakterek minden inkompatibilitásán át összetart egy családot! Szólanom kellene az egyes részletek sokszor elbűvölő szépségéről, azokról a hajszálfinom érzelmi árnyalatokról, melyek az emberek sorsát és egymáshoz való viszonyát meghatározzák. Itt is csak egy szempontra figyelmeztetek: ahogy Babits megmutatja, mennyire önmagába zárt, másoktól szilárd fallal elkülönített egység minden ember, még a hozzá legközelebb állókkal szemben is, hogy sokszor sorsok fordulnának, ha egy kimondott szóval valamelyik áttörné azt az elválasztófalat és éppen ennek a szónak kimondása lehetetlenség. (Lásd például Nelly viszonyát Imrus fiához.) Nem volna szabad szó nélkül hagynom az asszociációknak szinte túlzott gazdagságát, amely nemcsak az író gondolatbőségét és rendkívüli tudását bizonyítja, hanem azt a roppant szellemi feszültséget is, mely ezt a művet szülte.

Figyelmeztetnem kellene az olvasót a stílus különösségeire, széles regiszterére a prédikátori pátosztól a fájdalmas iróniáig és a lírai ellágyulás sokféle árnyalatáig, a magyar nyelv szöbbségének és hajlékonyságának példátlanul gazdag felhasználására, mely a regényt a modern magyar próza legjelentősebb stílusművészeti alkotásává minősíti. Nem volna szabad megfelekezni arról a helyzeti erőről sem, mellyel az író folytonos jelenléte a számtalan apró részletből összetett művet a szerkezet látszólagos lazaságai mellett is mindig összetartja s minden részletnek megteremti a maga sajátosság atmoszféráját. De ezek és még számos más kínáló szempont külön-külön tanulmányt kívánnának s ha rájuk akarnék térni, teljesen szét kellene törnöm e folyóirat természetes korlátait. A *Halál fia* nem olyan könyv, amelyet ki lehet meríteni egy kritikai cikkel, és nem olyan könyv, melyet egyszeri olvasással az ember el tud intézni magában. Sokszor eszünkbe fog még jutni, sokat fogunk rajta elmélkedni, sokat fogunk még miatta vitatkozni önmagunkkal, az íróval, más olvasókkal, sokára fogjuk még megemléskölni. Bizonyára vannak titkai, melyek csak ezután, lassanként fogunk gondolatainkban feltárulni s bizonyára vannak részletei, melyeknek értelmét és fontosságát csak ezután fogjuk felismerni. Olyan könyv ez, mely ha elolvastuk, nem kerül vissza a könyvespolcra, leltári tárgyként, hanem eleve marad az olvasóban és minduntalan visszatér gondolataiba élmények, tapasztalatok, megfigyelések asszociációi kapcsán, s mennél tovább jut az ember időben tőle, annál jobban érzi rendkívüli gazdagságát.

Schöpfung Aladár.

FEKETE VŐLEGÉNYEK. P. Gulácsy Irén regénye 3 kötetben. 8r. 221+281+236 l Bpest, Singer és Wolfner, é. n (1927). Gulácsy Irén regényének cselekvénye történelmünk legsötétebb korszakában, a mohácsi vész idején játszik s hatalmas lendülettel szárnyaltat föl egy erős férfilelket abba a magasságba, hol a mártíromság glóriája árad feje körül.

Hősét, Czibak Imrét, udvari papjuk ezzel az áldással bocsátja el az atyai udvarházból: »Ha az Ur egyszer megbecsülne azzal, hogy az életedet vált-

ságul fogadja: ösmerd meg a vértanúk gyönyörűségét.« Ennek az áldásnak beteltét írja meg a regény. Az ifjú »bihari bölény« előtt a Zápolya-udvarban feltárl a szerencsétlen ország minden baja s hamarosan belesodródik az egyéni érdekektől s személyi hiúságoktól táplált politikai intrikák hínárjába. Zápolya anyja, Hedvig hercegnő áll középpontjában e celszövényeknek, melyek a hatalom érdekében áldozatul kívánják a szívek boldogságát.

Ebben a felfordult világban a gyermek Czibak Imre mutatkozik egész férfinak olyan esetekben is, mikor mások elvesztik fejüket. Két nagy szerelem éled szívében: a haza és Zápolya Borbála iránt. Csak az utóbbi tudatos előtte, pedig az első hatalmasabb s olyan tettekre készíti, melyek eltávolítják Borbálától. Megmenti a királyné s vele a születendő trónörökös életét Hedvig hercegasszony mérgétől, me nekülnie kell a Zápolyák bosszúja elől, így udvari szolgálatba kerül s a fogarasi végvárba jut. Itt Tomory Pálnak lesz hadnagyává s holtig tartó barátság szövődik köztük. Mindketten kiválóbbak a többiekénél s éppen ezért boldogtalanabbak is. Egyikük se jut el abba a családi révbe, mely után oly hön sovárog s reményeik összeomlása után kolostorba vonulnak. De őket is kiszóllítja cellájukból az ország közleledő katasztrófája s ez Imre lelkét megrendítő élményekkel árasztja el. Látja elesni legjobb barátját, Tomoryt, látja a tajtékzó patak halálos ágyába zuhanni Lajos királyt, látja összeomlani népét. De van ereje meghallani az élet parancsszavát: össze kell fogni minden magyar erőt. Erdélyt akarja kiépíteni a magyarság bástyájává, melyben meghúzódhassék a feltámasztásig. A lelkében felszárnalt erdélyi gondolatért áldozatul adja életét s az ő kiomlott mártírvére eszméleti egységre a széthúzó Erdélyt, mely így megmarad nagy feladata teljesítésére s Czibak eszméjének megvalósítására a sajládi apátság falai közt már útrakészen áll — Fráter György.

A regény hősnéek lelkén végigviharzik az életnek minden csapása és vesztesége. Páratlanul mélységes emberi életet él s ez teszi olyan rendkívül megkapóvá, olyan fájó melanchóliát kel-tető alakjává. A regény mély hatással tudja éreztetni az emberi sorsok végzetszerűségét, amely feltartóztathatat-

lanul sodorja Czibakot is rendeltetése, a mártírhalál felé. Az ő sorsa áll a regény középpontjában; Tomory is csak nagyszerű, baráti érzésének melegénél fogva szuggesztív példakép számára ezen az úton. Mindketten kitűnően rajzolt alakok; a többiek sorában is változatos, pompásan jellemző vonásokat mutató alakok lépnek élénk, de viszont Zápolya Borbála és János rajzában sok a bizonytalan, ellenmondó vagy érthetetlen vonás. Mindezt nem magyarázza meg a hisztériára hajlamosabb szláv vérrel való, egyébként is naachronisztikusan ható indokolás. Különösen János lelkének jó és rossz fele annyira élesen kétfelé van választva, hogy előbb csak kiválóságait, később csak gyarlóságait látjuk. Elváltozása egyáltalán nincs valóságos téve. Aki előbb csupa energia volt, az később kísérteteket látó, rossztól megszallott »Katalin-királlyá« lesz.

Maga a világ is, melyben alakjai élnek, kitűnően van jellemezve. Kődös, formálódó, kialakulásra jutni nem tudó világ ez, mely embereinek lelkén is mély nyomokat hagy. Apró képei a felfordult országról nagyszerű megvilágító képei mindannak, ami a nagy katasztrófát előidézte. Fel-felvillannak ezek a képek, a közeledő nagy vihar villámfényétől világítva meg s kísértetiesen mutatják az utat — Mohács felé. Maga a mohácsi tragédia is ilyen apró, ideges gyorsasággal pergő képekben folyik le előttünk. Képeiben nem ritka a részletek zsúfoltsága, itt-ott némi anachronizmus, de gyakran hatalmas vízionárius erő eleveníti meg az alapos történeti elmélyedéssel összehordott adatokat.

A regény alakjait mozgató szenvedélyek viharzásához jól talál előadásának férfias ereje s magával sodró lendülete. Nyelvében még mindig van némi keresettség s erőltettség, de rendkívül sokat fejlődött előbbi munkáihoz képest e tekintetben is. Vannak egyenetlenségek szerkezetében is, egyes részek kelletténél jobban el vannak nyújtva, mások nagyon el vannak aprózva; de az egésznek felépítése s arányai regényköltészetünk legnagyobb emlékeit idézik emlékezetünkbe. Kár, hogy leleménye itt-ott ellentétbe jut történeti tudatunkkal. Ha nem igazolhatja történeti adattal a királyné és Szathmáry György viszonyát, ez nagy gyöngédtelesség egy elhalt királyasszony női be-

csülete ellen, amit még súlyosabbá tesz annak a módnak leírása, ahogyan felkínálja magát a királyné s trónörökös követel elébb a királytól, aztán a kancellártól. Viszont vannak igen szép részletei, melyekből igaz költőiség árad.

Az egész könyv Erdély ezer veszedelem közt egygé égett magyar lelkének és hűségének magasztalása s ellenére sötét képeinek, emelő, lelkesítő írás, mely azt példázza, hogy nem szabad elveszteni a hitet egy jobb jövőben. Az elkeseredett Czibak Lőrincnek ezt mondja udvari papja: »Nem félttem én ezt a népet. Kell a magyarnak a fájdalom, hogy emlékezzék, és a veszedelem, hogy egygé ébredjen.

— A halál is? — kérdi tőle Czibak Lőrinc.

— Az is, hogy föltámadhasson.«

A könyv komor befejezése a magyar gondolatnak hatalmas Hallelujáját harsogja: az ember meghalt, de sírjából diadalmasan feltámadt az Eszme.
Kéky Lajos.

EGY NEMZETKÖZI MŰVÉSZLEXIKON. Amióta nőttön nő a nyilvános és magángyűjtemények száma s szinte számon sem tartható már a művészeti irodalom, egyre szükségesebbé vált egy oly lexikális mű, amely egyrészt számat ad a gyűjteményekben feltorlódtott tömördek, ideig ismeretlen műalkotás szerzőiről, másrészt a művészeti irodalomban feldolgozott, új s újabb adatokkal megvilágított művészekről is. Csak a legutóbbi néhány évtized is e tekintetben páratlanul termékeny volt. Gondoljunk csak arra, hogy a barokk, klasszicista és ú. n. biedermeier művészet korszaka, amelyet odáig inkább csak főbb mestereiről ismertek, vagy egészen elhanyagoltak, ma már mekkora irodalmat teremtett, hány odáig jóformán teljesen ismeretlen építész, iparművész, grafikus, festő, szobrász került mint új név a részletkutatás szeme elé. A helyi monográfiák is nagyszámú új művésznevet vetettek felszínre, az apró értekezések, részlettanulmányok is tele vannak új meg új adatokkal. Az ezerfelé szétszóródott adatok szinte át sem tekinthetők már s kétségtelen, hogy szükségessé vált egy oly gyűjtömedence megszerkesztése, amely a felforróztott adatokat tömören összefoglalja, főképp pedig összegyűjti az idevágó forrásmunkákat s lehetővé teszi.

hogy ily utalások révén az érdeklődő könnyűszerrel tájékozódhassék, ha valamely művészre vonatkozóan részletesebb felvilágosítást keres. Egy ily gyűjtőmedence csak akkor használható könnyen, ha lexikális terv szerint készül s ily alapon indította meg 1907-ben Thieme és Becker az *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler* című hatalmas kötet sorozatot, mely eleinte a lipcsei W. Engelmann, később, 1911-től a lipcsei E. A. Seemann-cég kiadásában jelent meg, körülbelül 400 munkatárs közreműködésével. Amennyiben e nagy mű mindazoknak a grafikusoknak és iparművészeknek (könyvköztők, írásművészek, illuminátorok, miniátorok stb.) életrajzát s a rájuk vonatkozó irodalmat is tartalmazza, akiknek működése összefügg a szép könyv létrehozásával s amennyiben ez a szaklexikon mint könyvvállalat is jelentékeny súlyú, ismertetése bizonyára helyénvalónak látszik.

A műnek eddig 20 nagy lexikonrétű kötete jelent meg (mindegyik 600 oldalas) s ezzel a 20-ik kötettel elkezdett a *Kn*-betűkkel kezdődő művészekig. Már ebből a néhány számadatból is elképzelhetők a mű hatalmas méretei s a feldolgozott anyagnak bősége. A hasonló célú régebbi lexikonok közül csak Nagleré hasonlítható vele össze, de ez is eltörpül mellette, azonfelül teljesen elavult. Hosszú előmunkálatok előzték meg az első kötet kiadását, hisz mindenekelőtt ki kellett cédulázni az egész világirodalmat, az összes művészeti folyóiratokat, a művészeti gyűjtemények katalógusait, a kiállítások tárgymutatóit, mégpedig a legrégebb időkől máig s az összes népekre kiterjeszkedve. Már ezek az előkészületek is hatalmas arányúak voltak, de a szerkesztők segítségére sietett több száz specialista s csak így vált lehetővé, hogy például kiadósan képviselve van a lexikonban a kínai, japáni, indiai, perzsa stb. művészet is. Azután megindult a feldolgozás munkája. Egyes nemzetek vagy kultúrvidékek művészeinek ismertetésénél, már a rendkívül soknyelvű irodalmi források miatt is, ismét szükségessé vált specialisták munkájának igénybevétele. Ily alapon indultak meg az első kötetek, amelyek összeállításánál az akkori szerkesztők még bizonyos korlátozásokat állítottak a munkatársak elé (így különösen a jelen idők

szereplő művészeit csak bizonyos változtatás alapján vették be). Ezek a korlátozások azonban igen sok esetben nem bizonyultak tarthatóknak, úgy-hogy az új szerkesztőség, amelynek élén most H. Vollmer áll, méltányosan meglazította a kereteket s ezáltal lehetővé vált a mű teljesebbé tétele. A lexikon utolsó kötetét pótkötetek fogják követni, amelyek az első kötet megjelenése óta jelentősségre vergődött újabb művészeket vagy az irodalomban azóta fölmerülő újabb adatokat fogják tartalmazni.

Minket abból a szempontból is érdekel ez a lexikon, mert körülbelül ez az első külföldi összefoglaló művészet-történeti munka, amelyben az öt megillető helyet megkapta a mi művésztünk multja és jelene is. Nyelvünk elszigeteltsége következtében művészeti irodalmunk teljesítményeiről eddig semmit sem tudott a külföld. Kutatásaink eredményei országunk határai közt maradtak. Az új lexikon révén, amely értékénél fogva egyetlen nagy könyvtárban sem hiányozhatik, a magyar művészettörténet által földéretett hazai adatok s velük és általuk művésztünk megismertetése most már megindulhatott. Ránk nézve tehát belső becsén túl is különös értéket képvisel ez a nagyszabású munka, amely a német szorgalom és koncepciónak is imponáns emlékjele. *Lyka Károly.*

GR. APPONYI SÁNDOR »*Hungarica*«-ja. Most, hogy néhány hónappal ezelőtt a legnagyobb magyar bibliofil életműve, a legnagyobb magyar bibliofil-munka, a negyedik kötet megjelenésével bezárult, alkalmoszerűnek látszik az egész nagy mű ismertetése.

Minden verbéli bibliofilnak két vágya van: 1. A hajlambainak és izlésének megfelelő könyvtár összegyűjtése; 2. e gyűjtemény leírása. Az első vágyát csaknem mindenki betöltheti, a másodikat túlon túl kevés. Pedig ez a második teendő talán még fontosabb, mint az első. Nemcsak azért, mert a bibliofil-gyűjteményeket a gyűjtő halála után legtöbbször, sőt néha még életében széthordják s emléke legfel-

¹ HUNGARICA. — Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften. Gesammelt und beschrieben von Graf Alexander Apponyi. I.—II. Band. München (Jacques Rosenthal) 1900.—2. III.—IV. Band. Neue Sammlung 1. 2. Besorgt von L. Dézsi München (J. Rosenthal) 1925.—27. 8°.

jobb csak akkor marad, ha oly gazdag gyűjtemény volt, hogy a megvásárló antikvárius érdeemesnek tartja, külön katalógusban hirdetni (mint pl. *Hevesi Lajos* híres utopisztika-könyvtárát), hanem azért is, mert sok ilyen gyűjtemény leírása valódi speciális szak-katalógust pótol, vagy becses bibliofil kézikönyvül szolgál. Gondoljunk csak Lord Spencer könyvtárának *Dibdin*-től készített illusztrált katalógusára (egyébként is bibliofil remekmű), gazdag ősnymtatványanyaga és azok szakszerű ismertetése miatt nem forrásmű értékével bír-e minden könyvtár, műtörténész vagy a könyvnyomdászat történetével foglalkozó számára? Benünkét magyarokat azért is érdekel, mert anyagának tetemes részét egy magyar gyűjtő, *Reviczky Károly* könyvtára szolgáltatta. Vagy *Denis Mihály* katalógusára, a *Bél Mátyás* barátja *Garelli Miklós* könyvtáráról, melyet magyar bibliográfusok is sokszor idéznek; vagy a *Salvá*-könyvtár híres katalógusára, mely leírásai, mutatóványai és hasonmásai, valamint bibliográfiai becses jegyzetei miatt a spanyol irodalomtörténet legfontosabb segédkönyve, hogy csak néhányat említsék fel példa gyanánt. Nálunk nem sok történt e téren, pedig *Bethlen Kata* és *Bod Péter* könyvtárának kéziratban maradt s újabban kiadott katalógusaiból látjuk, hogy a magyar bibliográfia mily sokat köszönhet az ilyen jegyzékeknek. Nagyon becses *Reviczky* említett katalógusán kívül a *gróf Teleki Sámuel*, *gróf Széchenyi Ferenc* (újabban *István*), továbbá *Ráth György*, *Todoreszku* és *Horváth Aranka*, *Katona Lajos*, *Szűry Dénes*, báró *Kornfeld Móric* kézirat gyanánt nyomtatott (1913) katalógusa; *Cornides Dániel*, *Nagy István*, *Emich Gusztáv* stb. könyvtáráról, sajnos, már csak az antikvárius készített katalógust. Valamennyit felülmúlja jelentőségre nézve *gróf Apponyi Sándor* nagy *Hungarica*-katalógusa.

Mielőtt ismertetésére térnénk, röviden meg kell e szót magyaroznunk. *Hungaricum* (i. e. impressum, plur. neutr. hungarica) tulajdonképpen magyar nyomtatvány. *Szabó Károly* óta a hungaricumnak következő fajaít különböztetik meg: 1. magyar nyelvű (akár a hazában, akár külföldön nyomtatott); 2. idegen nyelvű Magyarországon nyomtatott; 3. magyar szerzők külföldön nyomtatott idegen nyelvű; 4.

nem magyar szerzőknek Magyarország-ról szóló, azaz magyar vonatkozású művei. Az Apponyi gyűjtése erre az utóbbi harmadik és negyedik osztályra terjedt ki. Aki idegen országban tartózkodik (mint Apponyi Párizsban és Londonban), csak elvétve akad ott magyar nyelvű munkára s így élet-körülményei szabják meg mintegy gyűjtése irányát és körét. Kivételesen magyarországi nyomtatvány is előfordul olykor-olykor az antikvár könyvpiacón, természetesen ezeket a ritkaságokat Apponyi sem szalasztotta el, hacsak nagyon drága nem volt, mint a *Hess-féle* budai krónika, melyért a *Hopetoun* ausztráliai kormányzó könyvei árverésekor egész 85 fontig licitált, ekkor nem ment tovább és másnak engedte át. Az is természetes, hogy a külföldi nyomtatványok között magyar, illetve magyar és idegen nyelvű is került könyvtárába, — s azután katalógusába is — mint *Pesti Gábor*, *Verantius*, *Loderecher*, *Szenci Molnár* szótárjai, de ezek száma elenyészően csekély.

A »*Bibliotheca Hungarica Apponyiana*« könyvvállományának egyik része tehát magyar szerzők külföldön nyomtatott idegen nyelvű, jobbra latin művei. Ezek között legszebb a *Janus Pannonius*, *Honterus*, *Sanbucus*, *Temesvári Pelbárt*, *Laskai Osvát* és *Georgievics Bertalan* művei. Ez utóbbi 13 évig volt török fogságban s a törökökről írt, sokféle nyelven megjelent tudósítást, mindenikben Hungarusnak vallja magát; újabban a horvátok is maguknak követelik. Aligha van valahol különféle kiadásainak annyira teljes gyűjteménye, mint az Apponyi-könyvtárban. Sok a disszertáció, amit magyar diákok külföldön tartottak és nyomtattak ki. Az Apponyiana nagyobb részét idegen íróknak Magyarországra vonatkozó vagy magyaroknak ajánlott külföldön nyomtatott művei alkotják. Ezek között legtöbb az újságlap (*Relation*, *Diarium*, *Neue Zeitung*, *Avisi*, *Ragguaglio* stb.). A katalógus 2509 számából mintegy 800 darab ilyen újságlap van. Ezek csakhamar a jelentett esemény után jelentek meg, sok köztük a szemtanú leírása; rendszerint olyan eseményrészleteket beszélnek el, amiről a történetíró nem emlékezik meg, de művelődéstörténeti vagy kortörténeti szempontból éppen azért becsesek. Van ezek közt sok

felületes értesülés vagy semmitmondó jelentés, néha egyik a másikat másolja, de mivel e sokszor csak 2—4 levélnyi nyomtatványok többnyire elkallódtak, ritkaságuk miatt még ezeknek is van bibliográfiai értéke. Az Apponyi-gyűjteményének legrégebb ilyen jelentése 1501-ből való (*»Die Ordnug zu Ofen wider den Türckē gemacht«*); az első *»Neue Zeitung«* 1515-ből; amint a török veszedelem mindinkább fenyegetett (1523-tól kezdve), ezek száma is mindjobban szaporodik. A Buda visszafoglalásáról (1686) kiadott jelentések újra lenyomatva már több kötetet megtöltenek. Van ezek közt vers, szonett, drámai forma stb. Természetesen a legtöbb a török-magyar harcokkal foglalkozik, ez szolgáltatott legtöbb anyagot a jelentésre s a külföldöt is elsősorban az erről szóló haditudósítások érdekelték.

Megemlítem, hogy a címhez bátran hozzá lehetne pótlással csatolni: *Turcica*. Törökökre vonatkozó gazdag anyag van Apponyi-gyűjteményében és katalógusában. Ennek magyarázata, hogy alig írtak ez időben valamit a törökökről, hogy benne Magyarországról, magyar várakról, magyar foglyokról szó ne kerülne. Ez fejtí meg azt is, hogy Bécs 1683-iki ostroma éppúgy szerepel (még pedig gyönyörű gyűjteménnyel) e kötetben, mint Budáé, t. i. Magyarországon vonultak keresztül, innen menekültek tovább, tehát e gyűjtemény éppúgy *Austriaca*, mint *Hungarica*. Ez az oka, hogy a bécsi könyvtárakban éppoly sűrűen forgatják Apponyi *»Hungarica«*-ját, mint a budapestiekben.

Apponyi egyébként is a legtágabb értelemben vette a *»hungaricum«* jelzőt. Ha valamely munka magyar embernek van ajánlva, ha az Ajánlásban vagy Előszóban Magyarországról vagy magyar személyről csak néhány sor van is, ha egy régi világtörténeti munka Magyarországról is megemlékezik, az mind belekerült gyűjteményébe. Ez már talán túlságos kitágítása a magyar vonatkozás fogalmának, de a kutató örül ennek, mert olyan műben talál adatot, ahol valóban nem kereste volna.

A katalógus 96 ősnymtatványt ismertet, 989 mű esik a XVI., 1218 a XVII., 215 a XVIII. századi nyomtatványokra, összesen 2509 mű. Ez a szám nem fejezi ki pontosan a könyv-

tár állományát, mert ha valamely colligatumban nem magyar vonatkozású művek voltak, azok nem kerültek külön szám alá, sőt sokszor fel sincsenek említve.

Érdekes volna megállapítani, ha lehetne, hogy melyek a könyvtár legértékesebb ritkaságai? Mindenesetre ezek közé tartozik *Aeneas Sibivius* törökök ellen írt levelének 1466 körül valószínűen Kölnben nyomtatott három különböző példánya. A szöveg nyomtatásbeli különbőségét Madden híres bibliográfus azzal magyarázza, hogy diktálás után egyszerre három szedő szedhette. Az egyik példány előtt egy levelen Vergilius harmadik eclogájának 24 verssora van lenyomatva s így valószínűen ez a legrégebb nyomtatott vergiliusi vers. Ilyen ritkaság az 1507 tájban valószínűen Winterburg sajtója alól kikerült *»Concordia Hungarica«* is, melyet Murr a Hess-féle budai nyomda termékének tartott. Ez nemcsak magában becses, hanem azért is, mert egy értékes kézirat: *»TOMUS DECRETORUM regni Hungariae a Paulo Gregorianc collectus«* középebe van kötve. Az 1523-ban (*sine loco*) nyomtatott *»Vita et gesta b. Johannis de Capistrano«* hasonlóképpen azért is becses, mert mellé van kötve *Nicolaus de Fara*-nak a XV. század második feléből való kézíratos Kapisztrán-életrajza. *Tranquillus Andronicus »Sylla«*-jának (1527) egy hátyára nyomtatott példányát írja le a katalógus, mely korábban a Siston-Park-könyvtárá volt. Ritka *Morus Tamias »A dialogue of comfort against tribulation«* c. a Towerben írt művének kétféle (London 1553-iki első és antwerpeni 1573-iki) kiadása, az előbbi Bedford remek fekete bőrkötésében. Morus a töröküldözés miatt rettegő két magyar párbeszédével a vallásüldözéstől féltő angol katolikusokat akarta bátorítani. Szintén érdekes *Brett Samuel* angol tudósítása a nagyidai (Nageda) zsidó kongresszusról, melyen 1650. október 12-én azt vitatták meg, eljött-e már a megígért Messiás? És a kongresszus végén összevesztek. De ki tudná felsorolni a katalógus értékesnél értékesebb ritkaságait?

Apponyi egész életén át dolgozott nagy gyűjteménye katalógusán. Már 16 éves korából (1860) maradt fent ilyen katalógusi előmunkálat. Mint maga mondja, a részletes tudományos

katalógus írásához francia nyelven Párizsban kezdett hozzá. Az első lapok Picot Emil francia bibliográfus közreműködésével készültek. Később a sok német »Relatio« kedvéért német nyelven folytatta. 1900-ban készült el az első két kötet anyagával: 1538 mű leírásával s 1900—1902-ben német és magyar nyelven 125—125 példányban finom merített papírra nyomtatva kiadta azt.

Ez a két kötet nagy meglepetés volt a hazai és külföldi bibliofilokra nézve egyaránt. Mindjárt észrevettké, hogy méltó párja akadt Dibdin, Salvá fentebb említett katalógusainak. Apponyi ezután is rendületlenül folytatta tovább a gyűjtést. Munkáját némileg megkönnyítette most az, hogy az antikváriusok az ő Hungarica-katalógusából könnyűszerrel megállapíthatták, ha magyar vonatkozású mű került hozzájuk, hogy megvan-e már gyűjteményében s ha nem volt meg, felajánlhatták a fáradhatatlan gyűjtőnek. Így gyűlt össze 1924-ig újabb két kötetre való anyag, mely értékre nézve az előbbinél nem áll hátrább. Apponyi ezek tudományos bibliográfiai leírását is kevés híján elvégezte, sőt az első nyomtatott íveket még maga is átnezte és javíttgatta. Háromszáz példányban adta ki és most már csak német nyelven.

Mi adja meg e katalógus értékét? Előre bocsátjuk, hogy a katalógus szerény megjelenés e mű számára. Magyar művelődéstörténeti okmánytár ez: latin, német, angol, francia, olasz, spanyol, holland, lengyel nyelvű művekből összegyűjtve. Apponyi először bibliográfiai pontos leírását nyújtja a műnek, azután megmondja, mi van az Ajánlólevélben vagy az Előszóban. Ha érdekes vagy történeti értékkel bír az ezekben levő magyar vonatkozás, nemcsak megnevezi, hanem eredeti nyelven közli belőle azokat a részeket. Majd ezzel sem elégszik meg s ha magában a műben vannak elszórva (pl. levélgyűjteményekben) ilyen adatok, azokra is figyelmeztet, sőt sokszor onnan is kiírja azokat. Sőt figyelmeztet azok értékére, megismertet a kérdés irodalmával s becses kritikái megjegyzéseket is fűz hozzá. Így aztán egyik-másik mű leírása egész kis értekezésé növekszik. Sok példát lehetne erre felsorolni, de akkor a katalógus egy részét közölni kellene. Csak rövi-

den utalok a *Kapisztrán*-ról, a Magellán földkörüli útjáról szóló értesítés kiadójáról, *Maximilianus Transylvanus*-ról, *Ricius*-ról, *Manardus*-ról, erről a Tiszában emberevő haresát látó orvostól, *Crusius*-ról, a Turcograecia szerzőjéről, az angol Zrinyi-életrajzról, *Le Laboureur*-ről, ki Wesselényi Ferenc híres szerelmi kalandját először beszélte el a franciáknak, *Stauffenberg* szentgotthardi csataleírásáról, mely oly élénk, hogy szinte látni véljük a csata lármás zűrzavarát, az I. Lipót korában Magyarországon járt híres spanyol utazóról, *Cuberó*-ról stb.-ről írt tanulmányokra.

Nem kell feledni, hogy mennyi utánjárás, kutatás és szakismeret kellett a nyomtatási hely és év nélkül megjelent művek kora s nyomtatási helye meghatározásához. Erre valóban csak olyan tudós lehetett képes, aki már gyermekkorra óta régi nyomtatványokkal s ilyen kérdésekkel foglalkozott. Mindehhez a betűtípusok, a könyvornamentika alapos ismerete is szükséges. Apponyi bálmutat heraldikai ismerete és emlékezőtehetsége még arra is képesítette, hogy sokszor a könyv kötésén levő superexlibrisből vagy monogrammból annak egykorú tulajdonosát is megállapítsa.

Természetesen e katalógus csak azokat a magyar vonatkozású műveket ismerteti, amelyeket Appony megszerzett és azután a Magyar Nemzet Múzeumnak ajándékozott s így a régi magyar irodalmi vonatkozásoknak távolról sem teljes bibliográfiája, de ha a magyar könyvszét eljut odáig, hogy folytassa Szabó Károly megkezdett munkáját s a már meglevő három rész után a negyedik rész elkészítéséhez is hozzáfogjon: az Apponyi nagy művét alapul veheti s forrásmunkául használhatja. Azonkívül a magyar bibliofil az Apponyi példájából biztatást és reményt meríthet arra nézve, hogy buzgalommal, kitartással és szakértelemmel megbecsülhetetlen kincset lehet gyűjteni s a bibliofiliával a magyar tudományosság ügyét is sikeresen lehet előmozdítani. *Dézsai Lajos.*

BALESET. *Móricz Zsigmond új könyve.* — Athenaeum kiadása. Az utóbbi időben Móricz Zsigmond nála eddig szokatlanul bőséges újságírói munkát végzett; a napilapokban minduntalan olvashattuk tárcáit, cik-

keit, elmékedéseit és aktuális kérdésekhez való hozzászólásait. Amit ezekből arra valónak látott, hogy a napi érdeken túl is megmaradjon, azt gyűjtötte össze *Baleset* című új könyvébe. Már keletkezése módja is meghatározza tehát e könyv helyét Móricz művei között. Műhelyforgácsok vannak benne kosárba gyűjtve, nagy munkákon való dolgozás közben papírra vetődött apróságok, az író életének mellékterményei. Nem mérhetők a nagy művek mértékével. — Móricz ezidőben dolgozott nagy Bethlen Gábor regényén, főerejét erre koncentrált — de azért érdekesek, nemcsak mert minden érdeke a kortárs számára, ami egy ekkora író kezéből kikerül, hanem azért is, mert sok olyan gondolatát kitérítik, amelyekről nagyobbra ívelt munkáiban hallgatók, sokat elárulnak érzésvilágából s fogalmat adnak az író mindennapi életének kísérőzenéjéből.

Van a kötetben egy sereg könnyű kézzel odavetett kis novella. Ezekben Móricz felkap egy alakot, vagy egy életjelenséget és néhány vonással odaveti a papírra, mint egy emlék-vázlatot. A szülővárosába exotikus csavargások után hazakerült külön festő, aki sétája közben meglát egy leányt, érdeklődni kezd iránta, észreveszi, hogy kaszirosnő a kávéházban, diákkori, csúnya gondolatok szennye tapad rá — s a festő csüggedten merül vissza élettől elidegenült ábrándjaiba. A börtönben levő asszony, aki megölte a szeretőjét, maga se tudja, miért és most beszélget a dolgról a sógornőjével. A vidéki asszonyka, aki keservesen mulat a pesti kávéházban . . . De vannak a novellák között, melyek önkénytelenül, szinte az író akarata ellenére hirtelen nagyon mélyre nyúlnak és egyszerre csak felvetik a lélek valami ijesztő titkát: mikor a tenyészállatvásáron a fiatal asszony szeme összelobban a bikáéval (itt az író formában túlfeszít egy gondolatot, de a gondolat az élet legmélyéről való), vagy a csendőr és a tolvaj asszony nagyon egyszerűen elbeszéli, de mélyeiben nagyon komplikált története. Egyik-másik kis történet leleplezi, hogy az író belső küzdelmek és vitatkozások hatása alatt az utóbbi időben sokat foglalkozik az élet-halál kérdéseivel s e közben — milyen különös ez egy úgynevezett realistánál! — eljut a misztikumig is.

Minduntalan elárulják ezek a kis elbeszélések, hogy Móricz Zsigmond belső élete új forrásban van, önmagához és a világhoz való viszonya új megismerések és nehéz élmények révén új formulázásokat keres. Néha egész kicsiny dolgokat ír meg, kofa-asszonyok beszélgetését, debreceni kocsmai emberek mámoros fecsegését, napi dolgokat, stenogrammszerű pontossággal papírra vetve, — az ember eleinte csodálkozik, hogy érdemesnek tartotta megírni, de aztán észreveszi, hogy ez egy az életet, az emberek csetlését-botlását és önmagát is folyton izgatottan figyelő író folyton akcióban levő életérzésnek a nyilvánulása, — semmi se túlkicsiny neki a figyelemre, ami az életből pattan ki. És semmit se néz közömbösen: részvét, felháborodás, mosolygó szeretet — valamiféle indulat mindig színesíti az elbeszélését. Móricz oly intenzíven érzi az életet, hogy nem is mérlegeli súly, fontosság, érték szerint a jelenségeit, neki minden fontos, ami él. S történetkéiben, még a legjelentéktelenebben is, van valami ennek az életérzésnek az izgalmásból.

Azt mondtam, ezek könnyű kézzel odavetett novellák. Az író szándéka szerint azok, — valósággal azonban, ami Móricz keze alól kikerül, az sohasem tud egészen könnyű lenni. Vagy megsúlyosodik, vagy érezni rajta, hogy túlkönnnyű anyag az erős izmoknak, melyek formálják, s ebből sokszor bizonyos egyenletlenség származik. Ez még az olyan kis hangulat-cikkeken is érzik, melyek egy pillanatot, egy ötletet, egy tájat, néha szinte csak egy szót rögzítenek le. Ezekben mindig úgy találjuk, az író nagyobb annál, amit mond. Nem játék neki az írás, hanem élet. A legősztébb író, ha nem akarja, akkor is elárulja nagy dolgokra termett voltát. *Schöpflin Aladár.*

LEÁNYOK, ANYÁK, NAGYANYÁK.
Csathó Kálmán regénysorozata. I. *Leányok*. 8r. 352 l. II. *Asszony a bakon*. 8r. 306 l. Mindkettő: Bpest, Singer és Wolfner, 1927. Csathó Kálmán új regénye eddigi írói munkásságának legnagyobb szabású terméke, három nemezdek életére terjed ki, míg a lányokból anyák, majd nagyanyák lesznek, s Magyarország újabbkori történelmének egyik legmozgalmasabb korszakát festi. A három kötetre tervezett egész-

ből még csak két kötet jelent meg, de ezek már következtetést engednek az egészre s tisztán mutatják írójuknak legjellemzőbb írói sajátosságait és adományait is.

Ez a regény is abba a világba vezet bennünket, melynek a szerző egyik legkitünőbb ismerője: az úri magyar középosztály életébe. De ezt most bizonyos történeti távlatban látjuk magunk előtt s ebben a távlatban még nagyobb súlyt, az ország sorsának intézésében is fokozódó jelentőséget nyer. Nem annyira társadalmi mozgalmakból, mint inkább politikai intrikákból vannak fonva a regény cselekvényének szálai. E cselszövények középpontjában két nő áll: Balogh Lujzi, a honvédárva, s Boldizsár Sári, egy ügyvéd leánya. Az elnyomatás éveiben növekednek föl. Lujziban atyja dicső halálának emléke s azoknak az időknek izzó hazafias érzése oly nagy odaadást kelt a haza dolgai iránt, hogy mostohaapja olyan politikust jósol belőle, akinek még a császár is megtanulja a nevét.

A becsvágy felcsigázva él lelkében, de a sors csakhamar útjába sodorja Sári személyében azt is, kiben a veszedelmes vetélytársat látja. A két leányt valami ösztönös, ősi ellenszenv hajtja egymás ellen s a regény voltaképpentől két nemzedék bekességét felidülő harca s annak elemeztetése, hogy mi kergethet két nőt ilyen engesztelhetetlen gyűlölködésbe, mely az ő életüket is összezilálja.

Ez az ösztönös ellenérzés határozott mozgatót is nyer akkor, mikor mind a két leány ugyanazon eszményképbe szeret. A nagy államférfiúnak induló Mikolay Péter Lujzít veszi feleségül, Sári egy ifjú magnásnak nyújtja kezét s ezzel mintha meg is szűnnék a két nő ádáz küzdelme. A szélcsend azonban csak rövid ideig tart, Lujzi szívében csakhamar feltámad a régi ellenségtől való félelem. A gyűlölködés egyre jobban az újraéledő magyar politikai élet küzdőterére sodorja a szereplőket s ez egyszersmind arra is alkalmat nyújt a szerzőnek, hogy érdekes képeket rajzoljon az akkori politikai és társadalmi mozgalmakról.

Igy a regény, melynek háttere az önkényuralom, majd az újraéledő magyar közélet, valósággal az akkori magyar társadalomnak jellemző vonásokban gazdag korrajzává mélyül. Azok-

nak az időknek érzései és hangulatai, daca és lelkesedése, különösen erős és tüntető magyar érzése gazdagon árad a regény lapjairól s eleven képekben vonulnak el előttünk a kor törekvései és mozgalmái.

A főalakok mögött talán nem is nehez történeti neveket látni, a két nő viszállya talán sok olvasót fog emlékeztetni egy, újabb politikai életünkben vészes viharokat felkavaró családi viszálykodásra; az író azonban tapintatosan tartózkodik attól, hogy ezeket a sejtelmeket támogatassa. Érezzük a regény burkolt vonatkozásait, de azt is érezzük, hogy nem olcsó hatást hajszoló kulcsregénnyel van dolgunk.

A szerencsésen választott, érdekes tárgyat kiváló írói adományok formálják és támogatják: a meseszövéis érdekessége, az előadás könnyed természetessége s nyelvének jóízű magyarosága. Csathó Kálmán mestere a jellegzetes kisvárosi alakok rajzolásának, itt is egész sereg jóízű alakot vezet elénk. Jól ismeri a leányszívek titkait s rejtekező érzéseit; itt is művészi módon elemzi az élet nyersebb érintésétől a fiatal leány szívébe lopakodó visszás érzéseket. Szerettük volna, ha Lujzi gyűlöletét mélyebbről feltörő források is táplálnák s valóban a jellemeknek mélyen gyökerező ellentétén alapulna a két nő örök ellenségeskedése, mert így, különösen a második részben, rendkívül ellenszenvessé válik előttünk a gyűlölködő, hisztérikus kitöréseket rendező fiatal asszony.

A történeti alakokat és mozzanatokat lehetőleg kerüli a szerző; nem akarja, hogy ránehazedjenek leleményére s háttérbe szorítsák alakjait; de sokszor játszi ügyességgel tudja ezeket is felvillantani. Sári az Angol királynő folyosóján surran el bűnös szerelemre csábítani Pétert s Deák Ferenc megy el mellette. Egyébként történeti alakok nélkül is az ötvenes és hatvanas évek levegője vesz körül bennünket a regényben, ennek a kornak törekvéseit, eszményeinek és érdekeinek küzdelmeit látjuk magunk előtt, ennek küzködő magyar érzése dobogtatja meg szívünket s humora ragyogja be lelkünket.

Kéyy Lajos.

PETRONIUS ÉS KORA. Irta dr. Révay József. Franklin kiadása, 1927. Komoly és kitünő tudományos művek, mik a nélkül, hogy a nép-

szerűsítés kedvéért leszállítanak mértéküket, nagy érdeklődést keltenek, s akármelyik regénnyel vetekedő sikert, sőt népszerűséget érnek el, — hát vannak ilyenek is. Tegyük hozzá: nálunk ritkán, szinte csodaszámba menő esetekben. Talán nem az ilyen művek hiánya miatt; mert noha nem sok ilyen mű jelent meg nálunk, mégis több, mint ahány a megérdemelt sikert elérte. Inkább a közönség hiánya miatt, mert nem igen akad, ki a kellő érdeklődést felkeltse benne; aki megmondja a laikus olvasónak, hogy ez vagy az a tudományos cím olyan könyvet jelöl, mit az átlagműveltségű könyvbarát, ki nem szakértő az illető tudományágban, nemcsak »haszonnal«, hanem gyönyörűséggel olvashat, s olyan izgalommal, mint a legérfeszítőbb regényt. Szeretném látni pl. azt a fogékony lelkű embert, ki Révay Petronius-könyvét le tudja tenni, míg végig nem olvasta. Bizonyára úgy lesz vele, hogy a sebes olvasás közben fogadalmat tesz, majd lassabban olvassa másodsor, csak először hadd szaguldjon át rajta, mert nagyon érdekli, »mi következik«. Pedig Révay könyve mintája a rendszeres tudományos vizsgálat eredményeit összefoglaló szakmunkának, tárgya olyan, hogy talán csak minden ezredik olvasó tud róla valamit, s mégis ebben a feldolgozásban ellenállhatatlanul magával ragadja azt is, aki egészen távol áll tőle. Az ilyen tudományos irodalomnak az angolok és franciák közt van nagy közönsége. Ott azonban van, aki »fölfedezi« őket. Ilyen műveket a francia Akadémia szokott kiadni vagy megkoszorúzni, amivel rájuk tereli mindenki figyelmét. Ha Révay Petronius-könyvét francia író írja, vele is bizonyára ez történik, mert egy hajszálnyival sem marad el a francia irodalom hasonló tárgyú kiadvásai mögött, s bizonyára megérdemelt kiadást. Így, hogy nálunk irták, nem az Akadémiánk adta ki — s meg fogja-e koszorúzni? Annál nagyobb elismerés illeti meg az író s a kiadó elszánt bátorságát, hogy a mai időben ilyen könyvvel ki mertek lépni; könyvvel, mely ugyan minden irodalomnak dicsősége volna, egy tudományos kérdést közelebb visz megoldásához, eredeti és alapos kutatásokon épült — s melyre mégis rá kell itt fizetni szellemileg és anyagilag. Ha csak ezek a tulajdonságai volnának, legalább a

hivatalos támogatást akkor is megérdemelné. Tudományos fórum előtt csak a tudományos szempont lehet a mérvadó. Révay könyvében van azonban valami plusz, mely miatt mindenki figyelmére igényt tarthat, s éppen ez az, ami az említett külföldi művek közé sorozza: művészi, világos kompozíciója, pompás jellemző ereje, nemesen egyszerű stílusa, lebilincselő előadómódja. Maga Petronius, a kor többi alakja, az erkölcsi, társadalmi, irodalmi szellem a tudományos adatok ügyes elrendezéséből és szellemes értelmezéséből elevenen lép elő s olyan aktualitást kap, mint a legmaibb író vagy irodalmi kérdés. — Hogy ellenvetéseim is vannak, minek hallgatnám el? Felsorolásuknak csak részletes megvitatásban lehetne helye. Az előadás módjában kifogásolom ilyen jeles prózaírónál a helyel-közzel felöltő s nála elszínelhetetlen germanizmusokat (»több« mint határozatlan számnév, »egyesek«, »különböző« stb.) s olyan refexiókat, mik röviden odavetve félreértésre adnak alkalmat, részletezésük pedig nem volna oda való, pl. a 150—151. lapon az értékelés relativitásáról. Révay bizonyára jól tudja, nemcsak azt, amit leír, hanem azt is, amit nem ír le: hogy az abszolút relativizmus önmagának mond ellent, önmagát szünteti meg; mert a relativizmusnak dogmatikus és kategorikus kijelentése olyan állításban történik, mely maga nem relatív, hanem abszolút és általános érvényű igényel. De ha hasonló tudást tételez fel az olvasóról, túllő a célon, hiszen az értékelés relativitásának kérdése egyik legsúlyosabb s legtöbbször vitatott problémája a történetfilozófiának, melynek a Seneca-féle »életbölcesség« szentenciái tájékára se vetődnek. — Végül: aki elolvassa Révay Petronius-könyvét, az el fogja olvasni az ő Petroniusfordítását is. Ebben nem kételkedem. S akkor még nagyobb hálát fog érezni ez iránt az önzetlen magyar tudós iránt, ki tudományos munkája mellett nem sajnálta a fáradságot attól, hogy olyan nagyszerű élvezetet szerezzen neki. Mert Petronius olvasása az. Ha a szó nem volna itt olyan ríkító, azt mondanám rá: kéj. De tán nincs is rá más jobb szó. Az — valóságos testi-lelki kéj. Hogy az olvasó az egyik könyv után a másikhoz nyúl, az bizonyos, de hogy az elsőhöz nyúl-e, az, sajnos, fölöttébb bizonytalan. Jó álmuk lehet azoknak,

kiknek kötelességük van az ilyen teljesítmény iránt, s meg se rezzennek, mikor nagyritkán megjelenik. Pedig azt a sokat harsonázott »kultúrfőlényt« kevés dologban lehet oly biztosan meglátni s megláttatni, mint az ilyen műben. Valósággal kiáltó mellette az ellentét. A hazai. *Fülep Lajos.*

URAK ÉS EMBEREK. *Hatvany Lajos* regénye. A Génius kiadása. 1927. — Két kötet expozíció. Egy készülő regénytrilógia első része. Alcíme: *Zsiga a családban.* Amennyire ebből és a szerző előzetes tájékoztatójából kitetszik, a koncepció egésze: egy magyar-zsidó karrier kifejlésének széles korrajz hátterébe fogott, minden vonatkozásban megvilágított története.

Bondy Zsigmond körül, aki a múlt század nyolcvanas éveiben korlátlanul parancsolt az ország gabonájának és lisztjének, — mondja az előszó — föl akarom eleveníteni a máris oly messze-tűnt liberális korszak egynémely ásatag figuráját. A tompa nyárspolgárokat s a rendiség támaszát elvesztett magyar urakat, de főképp a zsidókat, a főváros legélénkebben nyüzsgő lakóit, akik születésük, lelkes magyarokká történt programmszerű neveletésük és az egykorú újságcikkek szerint »hazafiasnak, közhasznúnak és áldásosnak « hirdetett működésük alapján, mint »a honi ipar megeremtői«, arra a boldog öncsalásra formáltak jogot, hogy édes hazájuk földjének vallhassák a »többtermelésre« kényszerített magyar földet. Napfényre fogunk vonszolni minden rendből és rangból való hajdani apákat, akik akarva, nem akarva, de kénytelenek voltak vállalni a harmadik rend forradalmának szabadságot, egyenlőséget, testvériséget inkább csak hirdető, mint jelentő s mégis az emberiség megjavítására messze kiható hagyatékát, amelyet, mielőtt nagyszerű örökségül ránk testálhattak volna, a haladó polgári társadalom romjai között pusztultak el s annak rájuk szakadt törmelékei alá temetkeztek. (Micsoda stílus! »Mintha irodalmunk vas-korát élnők!«) Az *Urak és emberek* száz éven át igyekszik az előző nemzedékek elveszett nyomait követni...

Justh Zsigmond óta magyar író nem váltott elének ilyen hatalmas méretű koncepciót. Nem tudom: terve fogantatásakor gondolt-e Hatvany Lajos a *Kiválás genezisének* előkelő dilet-

tására, de bizonyos, hogy elképzelésének arányaiban s ambíciójának felfokozottságában sok van, ami Justhra emlékeztet. Ez az önkéntelenül kinalkozó összehasonlítás pedig éppúgy dicséret, mint gáncs. Justhnál tudva lévően a szándék nagyszerűségét nem támogatta hozzáálló kifejező-erő. A spekulatív szellemű, kritikuss-hajlandóságú író csonka regényciklusa úgy hat, mint egy teória kínosan pontos igazolása. Hideg ésszel megszerkesztett illusztráció, makacs elszánás eredménye. S körülbelül ilyesféle hűvösség csapja meg az olvasót Hatvany könyvéből is.

A kétkötetes »bevezetés« első negyede: családgenealógiai krónika. Nyolcvan év száz lapra tömörített története, arcképekben. Az ősök egymásutánját Náthán fia, a József császár rendeletére vezetéknevhez jutott Bondy Simon nyitja meg. Morvaországából beszármazott batusy-zsidó, aki Miskolcon ver gyökeret, a jómódú Stern Ábrahám családjában. Gyapjú-, gabona- és pénzüzlettel foglalkozó üzso-rás. Ennek fia, Miksa, híven s minden forradalmas újítástól menten folytatja apja tradícióit. Még a házát sem meri a maga nevére iratni. Meghagyja úgy, ahogy volt, a béresük nevéen. Az ő fia, Bondy Hermann azonban már szembekerül az apjával. Nemcsak a ház átírása miatt, hanem főképp azért, mert megérezve az új idők változott szelét, boltot nyit. Áruval kereskedik s az ősköztől megszentelt, megbízható uzsoraüzleteket csupán a »hátsó szobában« bonyolítja le. Majd Pestre megy és ráveti magát a búzára. »Gseftel«, tőzsdézik, de a földbérletet vagy ipart még lenézi. Ehhez a fejlődési fokhoz csak a fia érkezik majd el, a kis Zsiga, ha felnő és feszülő tettvágyával, magyarrá nevelődött zsidóságával, költőnek indul, gyárossá fajuló egyéniségével betölti a további köteteket, amelyeket előre jelez az a két alcím: *Zsiga az életben* és *Zsiga a kastélyban*.

Az ősök története tehát apró, jellemző képeket felvillantó, kurta krónika s alig tetszik többnek a származás-elmélet törvényét tisztelő Taine-hívek számára tett koncessziójánál. Mindamellert akadnak benne igazi regény-détailok, milyen például a fiatal Hermann vidéki leánykerésének pompás jelenete. A pesti lakodalom zajos szcénája viszont, sikerült részletei ellenére

is, tele van súlyos elrajzolásokkal. Ezek a torzítások elsősorban a szabadjára engedett irónia, a szubjektív kilengések következményei. Általában: a kaján, rosszmájú csúfolódás hangja mindvégig sűrűn áttöri az előadás objektívítését s olykor szinte a pamflet művészetlenségéig ragadja a fegyelmezetlen író. Az ősoket idéző szavakban gyakran érzik valami bántó kegyetlenség, valami igaztalan és izetlen gúny, amely az »érdekelteken« kívül álló olvasónak is visszatetszik. (Nem szólva a kimondottan antiszemita érzelmű kritikusokról, akik — a karikatúrát élethű ábrázolásnak fogadva el — gyanús buzgalommal lelkesedtek éppen ezért a »kíméletlen objektívítésért«.) Még kirívóbbá teszi a dolgot a szerző lírájának hirtelen érzelmesre fordulása azon a ponton, ahol nyilvánvalóan saját személyes élményeit, gyermekkori emlékeit kezdi belevegyíteni a kis Hatvany Zsiga történetébe. Igaz, Hatvany írói karakterének jellemző vonása a semmit sem kímélő, olykor már a cinizmus határát súroló csúfolódás és maró szarkazmus, ám úgy tesz, mintha most nem lenne eléggé következetes ennek alkalmazásában. Minduntalan rajtakapjuk, hogy »ön-magával« szemben egészen a szentimentalizmusig meghatódik, míg az »apák« portréját festve, gáttalanul kitombolja csúfolódó kedvét. Ilyenkor nyoma sincs benne az elérzékenyülésnek. Sőt, »akarva, nem akarva«, még ott is torzképet rajzol, ahol a portréra a »jogos sértődöttségből« eredő fájdalom keserű ráncát próbálja felrakni. Az öreg Bondy, az ő beállításában, rideg uszorás, a közállapotok iránt érzéketlen, pénzzívó nadály. Családján kívül semmi közösséget nem tart a körülötte élőkkal. S mégis érzelmesen feljajdul a lenéző viccekben megnyilatkozó antiszemizmussal ellen, mikor fiának magyar tanítója előtt elpanaszolja »kiközösítettségét«: Hát azt hiszi maga, hogy én nem szeretném mondani: ez az én otthonom, ez az én városom, ez az én országom, vagy mi... izé... ahogy maga mondja: ez az én hazám! De lássa, ha egyszer tilos, ha lehetetlen, mert velem itt úgy beszélnek, mint egy kutyaival és nem engedik, hogy szeressem, amit pedig... lássa... én is úgy szeretnék nagyon szeretni... Ha ez nem szándékos, kegyetlen, véres kari-

katúra, akkor Bondy Hermann feljajdulása teljesen fals s az egész motívulás szerencsétlen, mert cseppet sem meggyőző, az »uszorás« ellenszenves személyével kapcsolatban. Efféle kisiklásra több példát is idézhetnénk, amely mind azt bizonyítja, hogy Hatvany könyve elnagyolt, egyenetlen, nyers munka, talán idő előtt nyilvánosságra hozott, terjedelmes vázlat, legalább is »első kidolgozás«. Mindenestre hiányzanak belőle a végső egységet biztosító, nélkülözhetetlen simítások.

De hogy mindjárt ezt is hangsúlyozzuk: részleteiből lépten-nyomon kiütköznek írójának komoly kvalitásai. Kivált a tulajdonképpeni »regényből«, a kis Zsiga gyerekeinek mozaikszerű, rövid fejezetekbe tagolt történetéből. A családjából szinte idegenné »kinövő«, álmodozás és realitás végletei közt hanykódó, magányos kisfiú figurájába alig keveredik zavaró vonás. Érezhetőbb hiányok csupán a fejlődési vonal ingadozásában mutatkoznak, aminek oka alkalmasint az időprobléma nem éppen szerencsés megoldásában kereshető. Az apró fejezetek ugyan könnyen »múlatják« az időt, de nem alkalmasak az evolúció folyamatosságának kiépítésére. Annál inkább kedvez ez az előadásmód a recens emlékek kiszínezésének, eleven képekbe tömörítésének. S e tekintetben Hatvany nem is marad adósunk. A részletek nemcsak érdekes, hanem értékes, művészi formált anyagot tartalmaznak s helyenként a pszichológiai elmélyülésnek megkapó dokumentumait szolgáltatják. Mindent egybevetve: az *Urak és emberek* »nyitányában« a sötét árnyfoltokat végigkísérik a tehetség és hivatottság nyilvánvaló fellobbanásai.

Hatvany nyugtalan, ideges stílusa épp ilyen egyenetlen. Közvetlensége sokszor téved ponyolaságba, fölöslegesen komplikált, zavaros mondat-tömkelegek útvesztőjébe. Mégse tagadható le róla valami egyéni zamat, különösen a dialógusok során. Viszont a tanyai élet megérzékítéséhez csak szó-tári szavai, fakó közhelyei vannak. S egyszer még így is mulatságosan téved, amikor »kapáló pesztonkákról« beszél, összevetve a summás-lányokat a kis paraszt-dajkákkal.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az elkészült töredék alapján Hatvany

Lajosról mint regényíróról nem formálódhatott ki bennünk lezárt vélemény. A teljes értékelés kialakulásához meg kell várnunk a trilógia egészének megjelenését. Annál is inkább, mert csupán akkor válik el: megérte-e koncepciója az ötszázoldalas exozíciót?

Kárpáti Aurél.

A NYOLCADIK POHÁR. Kárpáti Aurél regénye. Athenaeum-kiadás. A regény kerete: Budapest a hetvenes és a kilencvenes évek között. Az az időköz, amikor a kispolgári, álmatagon tenyésző régi város nekilendült, hogy modern nagyvárossá fejlődjön. Mikor a városban mindenfelé kezdtek eltűnni a kicsi földszintes házak, hogy a helyükben sokemeletű paloták és bérházak emelkedjenek, a csöndes, mozdulatlan életű nyárspolgároknak pedig nagy tervek motoszkáltak. Új ambíciók, új igények és új életformák szorították ki a régiéket; a régi, egyszerű boldog élet helyébe nyugtalanság, izgalom és gond lépett és elkergette az apró örömek olcsó elégtelenségét. Messze perspektívából nézve heroikus kora Budapestnek, az intimitásból — egy-egy vékonyfalú új nagy bérház szobáiból — nézve családi életék összeomlása, emberi életék romlása, kicsi lelkek nagy szenvedései, tragédiák, melyeket csaknem komikussá tesz hőseik aránytalan kicsisége. A fejlődés diadalmas kerekéi emberi testeken és lelkeken rohannak keresztül.

Semmis dolgokból indulnak ki a nagy bajok. Spilák Fausztin, a békés, szabályos kispolgári életű nyomdai gépmester boldog derűvel éldegél Viola utcai kis földszintes házában, melyet még nagyapja épített, mindaddig, amíg megszokott vasárnap esti hét pohár sörét egy este véletlenül meg nem toldja egy nyolcadik pohárral. Ez a nyolcadik pohár felizgatja a fantáziáját s kipattantja belőle az eddigi életméreteit felülhaladó nagy ötletet: két emeletet rakatni a földszintes házra. Az ötlet megvalósul és ezzel belép a történetbe a regényírók kedvelt motívuma, a Ház, mint az emberek életének nemcsak kerete, hanem mint szimbólum is, egy megelevenített lény, amely sorsokat alakít és életeket emel föl vagy tipor össze. Spilák Fausztin életében félelmetes Moloch, amely lassanként felfalja az egész családot. Ennek története a regény. A fölépült új

ház a maga roppant súlyával ránehezedik tulajdonosaira és lassanként agyonnyomja őket olyan következtességgel, amelyet már túlságosnak találunk, mert érezzük benne nem csupán a következtetlen élet, hanem a gondosan és finoman konstruáló regényíró tudatos következtettségét is. Spilák Fausztint az új házallal együtt járó sok gond, a betáblázott kölcsön törlesztésének nehézségei, az e miatt vállalt túlfeszített munka, a családi élete el-sívárodása hamar megőrli, az egykor derűs, harmonikus nyárspolgár mint keserű, zsigori háziúr kerül idő előtt a keresésiútj temetőbe. A ház gondját és a vele járó boldogtalanságot a családja tagjai veszik át. A kisebbik fiú elzúllik és a francia idegen légióban tűnik el, mert a család nem meri kitenni a házból — nehéz volna új lakót találni a helyébe — a betelepedett táncosnő, aki magához csábítja és mocsárba húzza a tapasztalatlan fiút. A leány feláldoz egy szép fiatal szerelemet, odaigéri a kezét a kelletlen gazdag kőrőnek, mert ez az egyetlen mód az adóssággal terhelt ház megmentésére, de az esküvő előtti nap rájön, hogy nem bírja az áldozatot és leugrik az emeletről. Az anya a sok gondtól, a rázuhanó csapásoktól megzavarodva eszelős dühét minden baj okozójára, a házra fordítja, egy rohamában felgyújtja a gyilkos szörnyeteket s maga is odaég. Megmarad a legidősebb fiú, Fülöp, aki feláldozta ifjú vágát az orvosi karrierre, vállalja a rideg, örömtelenül számító életet a házért, melynek aztán túléli pusztulását. Ő a ház legtragikusabb áldozata.

Nincs egy pillanata a regénynek, nincs olyan apró kis eseménye, mely ne volna gondosan megokolva, melynél ne éreznők, hogy ennek így kellett történnie. A legpontosabb realitással van ábrázolva minden. A cselekvény olyan, mint egy kifogástalan logikával summájáig vezetett szillogizmus. Ez a tökéletesség az egyedüli tökéletlensége. Az emberben kétségek támadnak: csakugyan ilyen logikus az élet? Csakugyan ilyen könyörtelenül következnek a premisszákból a konzekvenciák? És ha egy élet ilyen sivárrá válik, csakugyan ennyire csak sivár, nincs-e benne néha egy derűsebb, virágos óra, mindig szigorúan megmarad abban a stílusban és tempóban, melyben egy végzetes napon elindult? Az író, mikor

ilyen szigorú zártsággal komponált, talán nemcsak kompozíciót adott, hanem egy kicsit preparátumot is? Olyan nehéz mesterség az írás, olyan formulázhatatlan vegyülete a tudatosnak és ösztönszerűnek, a kiszámításnak és az ihletnek, hogy egy hajszálnyi eltérés már kétségeket támaszt.

Aquamanile regényéből láttuk, hogy Kárpáti Aurél a regény formálásában Conrad Ferdinand Meyer tanítványa. Tőle tanulta a cselekvény grafikonjának egyvonalúan szabályos megvonását, a részletek finom és gondos összekomponálását, a karakterek és sorsok erős kantarba szorítását s a folytonos önmérsékletet. Kitünő iskola és kitűnően megtanulta.

De sokkal több is van regényében, mint amennyit megtanult. Megvan benne az író veleszületett életérzése: amint a cselekvényt részletről részletre vezet, minden pillanatot szervesen lerögzít, az eseményeken túl meglátja és megláttatja a szereplők arcát és gesztusát, a környezetet, a levegőt és azt a számtalan imponderabilis tényezőt, melyek a dolgok tulajdonképpeni értékét és érdekességét adják. Ezek az imponderabiliák azok, amelyek az igazi írók teszik, nem tudatosságból, hanem ösztönszerűen, a szavak és mondatok résein át áramlanak be a történetbe s megtöltik élettal a tudatos elgondolás csont- és izomszerkezetét. Ebben a tekintetben kompiett írói munka a regény legtöbb részlete: az intonálást tartalmazó kiscsozmái jelenet, melyben diszkrétül és mégis teljes súllyal nyomul az olvasó tudatába a nyolcadik pohár sör elfogyasztásának döntő fontossága s ezzel a történetnek kicsi csirákból nagy dolgokat fejlesztő stílusa is, a nagy házfelszentelési vacsora, mely szerkezeti fontosságával a *L'Assomoir* klasszikus libavacsorájára emlékeztet, a kokott benyomulása a történetbe, Spilák Mili rendkívüli gyöngédséggel megírt kis szerelmi regénye a fiatal poétával és a többi. S mindezeknek a dolgoknak megvan az időbeli színezete. Ebben a szűk keretben, amelyben alig jut hely az úgynevezett korrajzi részleteknek, mégis folyton érezni a nyolcvanas-kilencvenes évek Pestjének lehelletét. Nem külsőségek adják meg ezt, hanem a történet lefolyásának módja, az emberek jelleme, cselekvése és beszéde. Ebben kitűnő sikerrel érvényesül az

író szigorú önfegyelme. Nincs egy hang a regényben, amely kiesne a cselekvény időpontjából. Egy példa:

— Havasszakállú vén csósz a tél. Ez a fehérbe öltözött liget a menyasszonya. Talán az ő esküvőjükre szól a harang. — mondja a kis poéta fiatal szerelmesének egy helyen.

Ez a mondás egész pontosan a nyolcvanas évekből való poéta mondása, az akkori költészet stílusa és kép-alkotása szerint való s ami benne bombaszt, az is tökéletesen jellemző az akkori hangulatköltészet irrealitására. Az ilyen apróságok adják meg minden külsőségnél jobban egy alak, jelenet, történet korjellemét. S ebben az értelemben lehet Kárpáti regényét úgy tekinteni, mint írói adalékot Budapest közelmúltjának történetéhez.

Schöpllin Aladár.

A VÉN DIÁK. *Kosáryné Réz Lola* regénye. Mühlbeck Károly rajzaival. 8r. 206 l. Bpest, Singer és Wolfner, é. n. (1927). Kosáryné új regénye az írónő legsajátosabb tárgyköréből, a selmecbányai életből veszi anyagát. Középpontjában a halhatatlan, örökké hű és fehér szerelem áll, egy diák rajongó érzése egyik tanárának öreg férje oldalán leányos ártatlanságban hervadozó felesége iránt. A halálosan szomorúnak szépségét kereső érzelmesség hatja át s színei kissé egyhangúra a történetet. A nagy, sírig tartó szerelem a végén természetesen megtalálja a maga párját, Garabonciás öreg fővel ráeszmél annak az érzésére, aki őt az övéhez hasonló szerelemmel szereti.

Ehhez a történethez nagyon jól illenek a köréje tűzdelt biedermeierhangulatú képek és jelenetek a selmeci diákok és tanárok életéből. Diákok és tanárkisasszonyok szerelmei, ártatlan kis házassági stratagémák és intrikák, tanári családok élete és küzdelmei a város magyarosításáért, hányász és erdész professzorok szelíd torzsalkodása egymással, öregkisasszonyságra jutó, álmodozó, szerelmes leánykák sorsa: főként ezek adják a regény anyagát.

Sem a történet szövése, sem az alakok jellemzése nem hatol mélyebbre, de a könyv egészében kellemes könyvedséggel megírt és sok eredeti színnel gyönyörködtető olvasmány. Az érzelmesre fakuló történet nem igen köt le, de a festői Selmecbánya varázsa

megkapja szívünket s az eredeti képek nyomán fakadó hangulatok megindult érzéssel töltenek el az elvesztett drága város iránt.

Kéky Lajos.

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM ÉPÜLETE. Irta: *Dr. Lechner Jenő.* 1836—1926. Budapest, 1927. Egészen bizonyosan több egyéni benyomásnál, sokunknak, legtöbbünknek ifjúkori emléke az a csalódottság-érzés, mellyel a Nemzeti Múzeum épületében kódrogtunk. Volt, akiben tudatossá vált, volt, akiben csak tudat alatt érződött, hogy ez az épület nem méltó rendelkezéséhez, nevéhez, gyűjteményeihez. Hogy dísztelen, unalmas, poros, avult. . .

Es ma? Díszes palota, nagybecsű műkincs.

Mondjuk meg mindjárt: nemcsak az épület változott meg azóta. Mi is. A hangulatunk, ízlésünk, művészi irányunk. Akkortájt forrongva kerestük a mozgalmat, izgatott, mindenáron újat. S a Múzeummal együtt unalmasnak, sablonosnak láttuk a többit is, a Lloyd-épületet, a főkapitányságot, a megyeházát.

S aztán fordult az idő. Megjött a lehiggadás, a nyugodt, biztos erő vágya, megjött a mult eredményeinek tisztelete — s megjött vele az érzék a XIX. század első évtizedeinek művésze iránt. Amit unalmasnak láttunk azelőtt, — ma megfog bennünket finomságával, nyugalmával. Ami konvencionális sablonnak tűnt fel: ma örökség formák izes fölelevenítése. S ez nem honi, nem izolált jelenség. Végigmegy egész Európán. Azok, akik végigküzdötték a művészeti forrongást: néhol lelkesedve, néhol csodálkozva, néhol csalódottan is látják: új klasszicizmus felé vagyunk útban.

A nem nagy terjedelmű munkának (4 ív), melyről itt szó van, egyik igen nagy érdeme, hogy az idők fordulását előrejelten megérezte. Ma már, különösen Bierbauer Virgil bőséges és kitűnő tevékenysége nyomán, mindinkább átment a köztudatba, hogy mi volt a Pollack, mi volt a Hildek, a Zitterbarth művészete. Akkor, amikor Lechner ezt a tanulmányt írta (1917), még felfedezésszámba ment annak felismerése, hogy a Nemzeti Múzeum épülete, európai mértékkel mérve, kimagasló, elsőrangú műremek.

Lechner építész, a tett embere. Nem elégedett meg a teoretikus megállá-

pítással, hanem munkáját oda juttatta el, ahol ez a felismerés az épület további sorsára döntő lehetett: a Múzeum főigazgatójához.

Volt már ilyen eset. Volt már példa rá, hogy hivatalos személyek íróasztalára figyelemreméltó elaborátumok kerültek. S ott is maradtak. — Ha ezúttal az írott szó tetté vált, ha azóta az újonnan megszeretett épület nagy-szabású restauráción ment keresztül és évtizedek porától megtisztítva, rendeltetéséhez modernül applikálva áll előttünk: az érdem gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszter személye mellett elvitázhatalanul annak a nevéhez fűződik, aki ma a Múzeum főigazgatójának tisztjét viseli.

Kell, hogy ez eszünkbe jusson Lechner könyvének lapozása közben. Mert ez a könyv — mondtuk — 1917 óta várt nyomdára s most az újonnan alapított »Nemzeti Múzeum Barátainak Egyesülete« tagjelvényeként jelent meg, egyben annak a termékeny agitációnak újabb jeleként, mely múzeumi ügyeink körül néhány éve tapasztalható. Bővülnek gyűjteményeink, ásatások folynak országszerte, rendeződnek, nagyobbodnak a gyűjtemények hajlékai, kinő a földből a társadalmi szerv, mely e szép teljesítményeket támogatni hivatott, s a mozgató erő mindezek mögött: a Hóman Bálinté. Aki tudós is, szervező is. Akiből árad a munkakedv egész környezetére, tanítványaira, munkatársaira egyaránt. Akinek tevékenységét osztatlan elismerés kíséri máris. Nagy dolog ez a mai szakadékos időkben.

Lechner könyve tíz éve íródott. Azóta sok publikáció bővítette Pollackra és korára vonatkozó ismereteinket. Lechner tanulmánya mégsem hat elavultnak. Onnét van ez, mert témáját igen széles szempontokból, sokoldalúan világitja meg és erős kompozicionális érzékkel, szépen építi egészbe a színes, sokrétű anyagot. Előbb sorra ismerteti azokat a tényezőket, melyek az épület létrejöttéhez hozzájárultak: az elhelyezésre szánt gyűjteményt, a fenséges építetöt, a kitűnő építőművészt. Kezdi József nádor személyének és tevékenységének körvonalozásával. Majd elmondja a Nemzeti Múzeum intézményének történetét, Széchenyi Ferenc gróf alapításától fogva (1802). Színes és érdekes a gyűj-

temény sorsát követni a napoleoni háborúk viszontagságain keresztül; látni, miként növekszik, terebélyesedik, nő ki ideiglenes otthonaiból, egészen addig, míg József nádor iniciatív módon lát az új, pompásnak szánt hajlék megteremtéséhez. Megbízta Pollack Mihályt, »városi polgári építész« (Pályázat nélkül, mily kitűnő érzékű választás! Érdemesebbre nem is eshetett!) a tervek elkészítésével, szakértőként bevonva Nobile-t, a bécsi cs. és kir. udvari építész. Lechner elmondja az ily módon vitázva folyó tervezés történetét. Megfesti a kor művészeti hátterét, az akkor uralkodó irányt, a klasszicizmust. Megismertet nagy vonásokban Pollack egyéniségével, többi tevékenységével. Ezek után az építés történetére tér át. Sok érdekes részletet mond el, mely kedvesen eleveníti fel a 40-es évek Pestjét, hozza közelünkbe az épületet, mely úgy szólván előttünk nő fel, világítja meg az alkotóművész örök kálváriáját. Különösen megkapó itt az a tény, hogy az épület már elkészültkor sem találkozott általános tetszéssel. A *Honderü* 1847-ben írja: »Ez a nem szép, de nem is igen céljának megfelelő, tehát legfőbb roppantnak nevezhető épület...« Értjük a szót: 1847-ben már lejáróban volt a klasszicizmus ideje, már másutt, Európában a romantikus iskola dívott, már nálunk is voltak olyanok, kik mozgalmasabb, díszesebb formák után vágyódtak...

Az építés külső története után Lechner taglalja és méltatja a kész épületet, áttekinthetően, a laikus számára is hozzáférhető módon. Majd elmondja a használatba vett épület viselt dolgait, miként szerelték fel, egészítették ki, mi mindenre használták, miként építették át kisebb-nagyobb mértékben. Itt helyesen érezteti Lechner, hogy ezeken az átépítéseken meglátszik a későbbi kornak Pollack irányától eltérő szelleme. Ezután megemlékezik a különféle, felmerült bővítési tervekről s végezetül az épület keretének, a parknak történetét és leírását adja.

Ismételjük: sokoldalú, teljes és színes képet nyújt Lechner, fellengzéstől mentes írásból a tárgyról való nagy szeretete és lelkesedése szól és átragad az olvasóra. Nagy érték oly munkánál, melynek célja ma: lelkebe vésní az embereknek, milyen nagy, milyen igaz, milyen szeretettel és dédelgetést

érdemlő kincsünk a Nemzeti Múzeum épülete.

A szöveg nincs adatokkal túlterhelve, folyamatosan olvasható. Viszont néhol részletesebb taglalás, nagyobb elmélyülés helyén lett volna. Egy példát ragadunk ki: a magyar klasszicizmus művészi irányának beállításban olvassuk Lechnernél, hogy »Pollack kezén ez a friss, modern szellem és önállóság fokozottabb mértékben érvényesül, mint bármely hírneves külföldi kortársánál.« Ennek a mondatnak minden szavát valljuk mi is, a Nemzeti Múzeumot nem adnók oda mi sem a külföldi klasszicizmus egyik épületéért sem, — éppen azért jól esett volna a mű esztétikai taglásánál kimutatva látni, hogy miben nyilvánul Pollack művészetének ez a kétségtelen frissége, a külföldi mesterekkel, Schinkellel, Klenzével szemben való művészi fölénye. Igaz, hogy ehhez a bizonyításhoz a részletekbe való olyan elmerülés kellene, olyan analízis tevékenysége az agynak, amely — úgy érezzük — nem fér össze Lechner temperamentumával. Építész temperamentum ez, nagy vonalakat látó, a jelenségeket összefüggésekbe beágyazó. Ahogyan a Múzeumot Pollack oeuvréjébe, Pollackot korának stílárís áramába, ezt az áramot, a klasszicizmust más hasonló művészeti áramlatok sorába (Bodnár elméletének applikálásával) beilleszti: az mintaszertű elgondolású és sok hivatásos, a fáktól az erdőt nem látó műtörténetíróknak például szolgálhat.

A könyv igen izléses kiállításban jelent meg, szép papíron, szép betűkkel, tiszta nyomásban — de a könyv színvonalához nem illő reprodukciókkal. Egyrészt: sikerületlenek a klisék és nyomásuk. A legtöbb kép fakó. Másrészt: nem nagyon szerencsés a felvételek kiválasztása sem. Legtöbbjük azt van hivatva illusztrálni, hogy mily eredményes volt a restauráció, mely ugyancsak Lechner vezetése mellett történt és befejezéséhez közeledik. Ezt a restaurációt ismerteti a könyv újonnan írt utolsó része. De a képek, melyeken az új állapot és a régi szembeállítatnak egymással, éppenséggel nem revelálják a restauráció nagymérvűségét és sikeres voltát. Pedig derék, nagy és sokoldalú munka folyt itt, mely nem állt meg annál, hogy letisztította Pollack művéről az évtizedek

porát, hogy helyreállította közbeneső évek félreértő változtatásait (lépcsőház), hogy kisebb-nagyobb, a régihez legtöbbször szerencsésen illő kiegészítésekkel tartósabbá, a modern szempontoknak és berendezéseknek megfelelőbbé változtatta a régít (szélfogó, vasajtók, kutak stb.) — de merészen és mégis tapintattal kibontotta az épületből az egyetlen sötét, dohos, rosszul megoldott részt: a hátsólépcső környékét, mely centrális elhelyezésénél fogva nagyon rontotta az egész ház benyomását. Lényeges javítás, hogy ma ez a rész is világos, szép s teljesen a többihez, az eredetihez simuló. Nagy öröm ma ebben az épületben járni s ennek a nagy örömeinek szép előkészítése, szép kifejezője, szép emléke a könyv, melyről szólottunk.

Ligeti Pál.

SZABADALMAS MUNKÁCS VÁROS LEVÉLTÁRA 1376—1850. Irta: *Sas Andor*. Munkács, 1927. Örvendetes jelenségnek és a történelmi érzék megerősödésének jelét látjuk abban, hogy az úgynevezett »*Podkarpacka Rusz*«, vagyis az északkeleti felföld levéltáráról az újabb időben több szó esett. 1922-ben adta ki Radványi Miklós levéltárnok összefoglaló ismertetését az északkeleti felföld levéltáráról, azok történetéről és állagáról. Most pedig Sas Andor kereskedelmi akadémiai tanár közel 10 éves munkában foglalkozik Munkács város levéltárának ismertetésével. Mindkét munka régi hiányt pótol s főleg a történetírókat kötelezték ezzel hálára, akik e két mű kalauzolására mellett kellő bepillantást nyerhetnek az északkeleti felvidék levéltárainak jelenlegi állapotába. Sas Andor munkája nem csupán levéltári ismertetés; adja ugyan a városi levéltár rendszerének, beosztásának, az egyes csoportoknak, sőt a fascikusoknak rövid tartalmi ismertetését is, de ezen munkával járó foglalkozása a város történetével kapcsolatos történelmi problémák fölvetésére és tárgyalására is csábította. Ma, amikor Munkács város és Bereg vármegye néhai érdemes történetírójának, Lehoczky Tivadarnak művei nincsenek többé forgalomban, Sas könyve valóban hézagpótló és mindenestre alkalmas arra, hogy az érdeklődést a város multja iránt fölkeltsse. Könyvében a fősúlyt a levél-

tári anyaggal kapcsolatos és azzal szervesen összefüggő köz- és magánjogi vonatkozásokra helyezi, de ott, ahol általánosabb érdekű történeti események kapcsolódnak Munkács várához és városához, a rendelkezésére álló anyagnak megfelelően ilyenekkel is foglalkozik. Látszik a könyvön, hogy szerzője szeretettel és buzgalommal végezte munkáját s bár felfogása és tárgyalási módja ellen kifogások emelhetők, s általában könyvének szerkezete laza és szertefolyó, egészben véve használható munka mindazok számára, akik a magyar történelemben nagy szerepet játszó Munkács város multja iránt érdeklődnek. *Lukinich Imre.*

BARANYAI ZOLTÁN: *H. F. Amiel, traducteur de Petőfi.* (Extrait de la R. des E. Hongroises, Genève, 1927.) A genfi tanár, költő és filozófus, akinek híret, azt is csak kis körben, nem annyira művei, mint posthumus naplója tartotta fenn, sokféle foglalatossága közben a magyar nyelv, a magyar élet s a magyar költészet iránt is érdeklődött, — s Baranyai Zoltánnak, e tudósba ojtott diplomatának tanulmánya ez érdeklődés eredetét, körülményeit, eredményét, egyszóval minden szemét és szálát kibogozza, valóságos mintájaként a kis tényekből építő s egyben tág távlatokat nyitó filológiának. Nincs gondolat-éberszöveg látvány, mint a genfi szobaköltő s a magyar »puszták fiának« találkozására. Az egyik, miután beutazta Nyugat minden fővárosát, fiatalon, vagyonosan, kényeztetve és becsúgyon egyetlen tanszékébe telepedik, szág alkotótervet sző, százféle életről álmodozik, míg a kétély, az önmagábanezés, a meddő vágy, a tett irtózata, talán tespedt környezete s belenevelt aggályai tetlen széplélekké nem szürkítik, aki egész életét könyvei közt vagy lagymatag szalonokban tengeti, aki majdnem negyvenéves, amikor belekóstol abba, amit ő is, mások is, szerelemnek neveznek, s naplójában sírja el minden apró hajótörését, ábrándjait, önkínzását, az élettől való megfutását, morális érzélgősségekkel s orvosi diagnózisokkal keverten. A másik, aki hiába vagyódott rá, sohase láthatta a tengert, s a nyugati nyelveket is csak lopva, csak ezer kinnal, vándoridők korában tanulgatta, — oly vadul és közvetlenül élt és alkotott egyidőben, hogy magyarsága magá-

tól tárgult az egész Universum méretére, s amikor meghalt, huszonhat évvel, szomjasan, hittel, ki nem élten, maga a Tett, a teljes Élet, a töretlen Romanika szállt vele sírba... Talán épp ez keltette fel a Léman-parti Hamlet kíváncsiságát: a nének maga, városa, egész élete híjával volt, azt, szobája kényelmében, mélabúsan szürösölgette Petőfiben, a széplélek s a szakértő költőigazgató nyenckedésével. Hogy aztán ez a válogatás épp olyan versekre szorított, amelyeket mi, magyarok, Petőfi remekeihez képest, némileg jelentékteleneknek érzünk, míg Amiel új hangot, élvezetes népiességet és vakmerő képeket lelt bennük; hogy e versek túlnyomó részét a Felhők érzelmes közhelyeiből szedte s — genfi polgár létere — a *Fürdik a holdvilág-ot* vezekló zsoldtárrá puritanizálta; s hogy költői stílusa gyógyíthatatlanul magán hordja e kiábrándult kor prózájának, a polgáriasságba fült forradalomnak sivatagos jeleit: mindez szerves velejárója e történeti érdekű találkozásnak, — amelynek pontos felderítése Baranyai Zoltánnak s kitünő folyóiratának érdeme. *Gyergyai Albert.*

ÖT OROSZ KÖNYV. Öt orosz könyv jelent meg egyszerre a könyvpiacra: öt kötet orosz novella, a XX. századbeli magyar Elzevir, a gyomai Kner Izidor nyomtatásában és kiadásában. Mohón nyúl utána kezünk. Sehöl sem lát az ember világirodalmi színvonalon álló új regényt, jól esik ilyenkor egy-egy orosz regény vagy novella, mert ezek, még a másodosztályú oroszok is, meg-megmutatnak egy darabot az élet mélységeiből, amelyek fölött szédülve, borzadva állunk meg, mint egy magas hegy meredélye szélén, ahonnan félelmetesen, tragikusan hatalmas kilátás tárul szemünk elé.

Mindenesetre sajtóságos tünet, hogy ma, — értem az utolsó évtizedet — amikor annyi mérhetetlen szenvedés, *Dosztojevszkij* szerint az alkotás engedhetetlen alkotóeleme hever garadával a lelkekben, nincs a világban nagy írója, aki megrázna, föl-emelne, megnyugtana hatalmas, átfogó történeteivel, mint Tolsztoj, *Dosztojevszkij*, Zola, Dickens és még néhány nagy írója az elmúlt gyönyörű irodalmi századnak.

Ilyen körülmények között helyesen választotta meg a kiadó az öt orosz

kötetet, amelyek a romantikus Puskin, a biblikus Tolsztoj s a negyvenes évek íróinak három legnagyobb epigonja, Gársin, Ljeszkov és Koroljenko novelláival ismertetnek meg bennünket.

E novellák — mint az orosz novellák általában — az emberi élet tragikus oldalát, a szenvedést, megpróbáltatást és fájdalmat tárják elénk, mert az orosz ember felfogása szerint ez az élet valódi tartalma. Az egyikben (Puskin: *A postamester*) egy szegény postamester leányát szokteti meg egy katonatiszt, a másikban (Tolsztoj: *Polikuska*) a becsületes lelkű parasztember felakasztja magát, mert elvesztette úrnője pénzét, a harmadikban (Gársin: *A piros virág*) az örültekháza szörnyű szenvedéseit és vízióit éljük át, a negyedikben (Koroljenko: *A vak muzsikus*) egy vakon született gyermek életét kísérik végig születésétől kezdve házasságáig, illetőleg első gyermeke megszületéséig, míg az ötödikben (Ljeszkov: *A halhatatlan Golován*) az orosz pravoszláv nép, e félig pogány, félig keresztény, félig ázsiai, félig európai fajta különös, babonás hitével ismerkedünk meg egy pestisjárvány és egy zarándoklás keretében. Ez a gyógyíthatatlan pesszimizmus végigvonul az orosz irodalmon kezdetétől fogva s az Ótestamentum sötét képeit juttatja eszünkbe, melyeken gonosz bűnök nyomán sujtja Jehova bosszuló keze az erkölcsi törvények ellen vétkezőket.

Nem merném állítani, hogy a nagyközönség szempontjából is helyes volt e kötetek kiadása, mert a nagyközönségnek ma inkább optimizmusra van szüksége olvasmányaiiban is és menekül az olyan szépirodalmi munkáktól, amelyek világfájdalmas hangulatokat ébresztenek benne. A kiadó és a fordító azonban nyilván irodalmi célokat tűzött maga elé és ennek a célnak minden esetre becsületesen meg is felelt. A fordító, Haiman Hugó, aki nevét a címlapra nem nyomatta ki, hanem szerényen az impresszumba rejtette, komoly, alapos és művészi munkát végzett. *Trócsányi Zoltán.*

AZ IDEGEN LEÁNY. Egy magános ember följegyzései. *Komáromi János* regénye. 8r. 207 l. Budapest, Stádium, 1926. HAT VÖLEGÉNY. Regény több elbeszélésben. 8r. 189 l. Budapest, Dick Manó, é. n. (1926). *Komáromi János* egyre nagyobb becsvágy-

gyal írja regényeit, pedig igaz valója szerint igen jóízű novellista. Két utolsó munkája közül is *Az idegen leány* sok szerkezetbontó terjengéssel regénnyé nyújtott elbeszélés, a *Hat vőlegény* pedig külső formájában is hat elbeszélés, meglehetősen vékony keretbe foglalva.

Komáromi János egészséges világnézetű s épkézláb emberekben gyönyörködő író, éppen azért szinte viszáson érint bennünket, hogy *Az idegen leányban* csupa különcöket szerepeltet, egész sereg bogaras alakot hoz össze egymással. Ezeknek rajzában kevés az élethű vonás, maga a történet sem igen tud érdeklődést kelteni. Sokkal sikerültebben festi a regény a természet életét, mint az emberekét. A Dunának s a környező hegyeknek, majd a magyar pusztnak rajzában sok élénk szín és sok szívbekapó hangulat van s ezeknek megkapó költőiségében van a könny jelessége, nem meséjében vagy alakjai rajzában.

A *Hat vőlegény* mintegy megfordítottja Gárdonyi *Hosszúhajú veszedelmének*. Ott aglegények mondják el, miért nem házasodtak meg; itt házasemberek beszélnek el, hogyan hűgyant ki ajkukon a sorsdöntő vallomás, hogyan kérték meg feleségük kezét. Maguk a történetek érdekesekek és jóízűek, még inkább azok a beléjük szőtt képek. Az effajta történetek nagyjából meglehetősen hasonlítanak egymáshoz s az író a fenyegető egyhangúságot azzal igyekszik elkerülni, hogy különféle életkorokba állítja be szerelmeit. Az első vőlegény története a háború előtti katonacéletről, a második a felsőmagyarországi udvarházak patriarchális világából nyújt derűs képeket. A harmadik az összeomlást követő idők, főként a nyugatmagyarországi fölkelések mozgalmából vett képek közé illeszti be szerelmi történetét, az ötödik és hatodik a nagy vilákkatasztrófának egyéni sorsokat formáló hatásából veszi motívumait.

Az egész regényen kedves, diákosan vidám, sokszor szinte mókázó tréfa árad el. Ez Komárominak egészen egyéni s rokonszenvenes magyar hangja. Nagyon szeretetreméltó az egész társaság, mely a regényben szívének leggyöngédebb titkait tárja ki előttünk s nagyon ötletes az író a történet egyes szálainak összefűzésében. A regényben az írónak egy régi ked-

ves figurája is élénk bukkan: a negyedik vőlegény Koczák János címz. polg. isk. igazgató úr, kinek szerelmi pechéit a szerzőnek már több írásából ismerjük. Csak címe gyarapodott a derék népevelőnek, de »kájzerje« alatt ugyanaz a szív dobog s ugyanazokkal a vonásokkal jellemzi az író, mint hajdan. Alakja mintegy szimbolikus Komáromi írói munkásságára, mely jóízű, magyaros, sok eredeti színt, sok szép törekvést mutató, de alakjaiban és sajtóságaiban sűrűn ismétli önmagát. Előadásának egészen sajátos egyéni kedvessége, nyelvének friss, zamatos magyarsága azonban ennek tudatában is mindig gyönyörködtet bennünket s elaltatja követelőzésünket, mely új tárgyak és alakok s művészibb elmélyedés felé ösztönözné a szerzőt.

Kékly Lajos.

A VILÁG KÉPEKBEN. (*Lambrecht Kálmán*: Emberek, népek, nemzetek. — *Bárczy István*: Budapest. — Enciklopédia kiadása, 1927.) Ezen a címen füzetes sorozat indult meg, mely fel szándékozik ölelni a természettudomány, technika, művészet, sport, irodalom, történelem, földrajz érdekességeit s a hangszlyt a képre veti a szöveg helyett. Valahogy az egész vállalkozás céljáról fogalmat ad s talán programfélenek tekinthető *Lambrecht K.* füzete. A népszerűsítő, ismeretterjesztő irodalomnak van némi jogosultsága. De akármennyire könnyű igyekszik lenni, ne legyen selejtes és főleg ne legyen unalmas. Hiszen érdeklődést akar kelteni, ez az egyetlen hivatása. *Lambrecht* füzete elijesztően unalmas. Túlnyomó része adat, mely bármely lexikonban föllelhető — adatok halmaza feldolgozatlanul, lelketlenül, szellemtelenül. Hogy az ördögbe lehetett ezt ilyen unalmasan összetákolni? A kép, miről a boríték belső fele nagyképfűsködik, nem segít. Igy, ahogy együtt van az egész: allerlei, magyarul: vicik-vacak. A képekhez csapott magyarázó szöveg ha önkénytelenül ilyen, akkor szárandó, ha készakarva, akkor felháborító: »Kóreai leány, akinek fejdíszé mintául szolgált egy csak nemrég letűnt párizsi divatnak«, »Hindu táncosnő. Óriási sikere volt szépsége és tánca által Londonban, ahol a leg-híresebb szobrász használta modellül.« »Török szépség, amilyen idáig csak a mese világából volt ismeretes a nyu-

gatiak előtt» és hasonlók, mint a ligeti bódék előtt.— *Bárczy* István Budapestet ismertető füzetében a rendelkezésére álló szerény kereten belül lehető teljes képet ad (ez csakugyan kép, s az volna a képek nélkül is) a főváros történetéről, mai állapotáról, életéről s nevezetességeit külön kis lexikonban foglalja össze. Jó szolgálatot fog tenni. A »Budapest jövője« című fejezetben — mely talán nem is való az ilyen turista-vezetőbe — néhány megszívlelendő gondolatot és ötletet vet föl, de közben ugyancsak elveti a sulykot: »érdekes lenne a Gülbaba sírját kisebb mecset formájában kiépíteni s fölötte a Rózsa-dombon keleti stílusban egy Gülbaba-nagyszállót építeni.« Dehogy lenne »érdekes«. Csak »alpári« lenne. Az pedig van már fölösen Pesten.

Fülep Lajos.

GESCHICHTE DER SCHAUBUEHNE ZU PRESSBURG. Zum Vortheil der Henriette Schmidttinn, Einsagerinn bey der Christoph Seipp-ischen Schauspielergesellschaft, aufgesetzt. 1793. Gedruckt bey Johann Michael Landerer edlen von Fueskul azon füzetecske címe, melyet kétszáz számozott példányban adott ki régebbi kézirat-másolat nyomán szöveghűen, azonban jegyzetekkel és utószóval ellátva, Benyovszky Károly ezen év tavaszán.

Ez új lenyomata azért vált szükségessé a tartalmánál fogva úgy a pozsonyi, mint az általános színház-történetre érdeklélő bíró műnek, mert az eredetinek, mely a háború előtt még két példányban megvolt (az egyik a pozsonyi levéltárban, a másik pedig budapesti magántulajdonban), a háború óta nyoma veszett. Az *Ungarische Revue*-ben (VII. 1887. 1—2., 85—98 l.) közölt szöveg pedig nem hű, sokhelyütt hibás és nehezen hozzáférhető.

A kis füzet megemlékezik a XVIII. századbeli pozsonyi színészetéről általában, majd felsorolja a játszott darabokat, a színházi bérlőket, leírja az új színházépületet (1776), így a szakemberek és a színház barátai számára sok tekintetben fontos forrásmű.

Weyde Gizella.

NAGY NAPOLEON. 1927. *Supka Géza*ól. Az Enciklopédia rt. kiadása. A munkáról — annyi Napoleon-

életrajz után — nem lehet sok mondanivalónk. Céljának megfelelően friss, eleven zsrnaliszta-tollal megírt, rövid biográfia, amely húszt fejezetben jellemző képet ad a császár eseményekben gazdag pályájáról, izgatónan érdekes egyéniségéről, csatáiról és szerelmeiről, élete páratlan emelkedéséről és tragikus bukásáról. Mint népszerű ismertetés a legendás, történelem-kritikailag helyt nem álló momentumokat sem veti meg (pl. hogy Napoleon Talmától órákat vett »a fejedelmi magatartás elsajátításából«, vagy hogy Moszkvát Rosztopsin tábornok gyújtatta fel stb.), de azért mértékkel használja fel a megcáfolt adatokat s csupán ott alkalmazza, ahol a legenda jellemzőbb a pusztá valóságnál.

Apró drámai jelenetek, epigrammaszerű idézetek élénkítik a hatvanégy oldalra terjedő életrajzot, amely tulajdonképpen kísérő szövegül tekinthető a bő illusztrációs anyaghoz. Mert mintegy száz, válogatott, egykorú festmény és rajz reprodukciója díszíti a tetszetős kiállítású könyvecskét. S elsősorban bizonyára ezek a képek fogják kedveltté tenni a munkát a közönség széles rétegeiben. Sok illusztráció, kevés, könnyű, érdekes és megbízható szöveg, tiszta nyomás és olcsó ár — minden efféle tömegcikk számára a legjobb ajánlólevél. *Kárpáti Aurél*.

A HALASI-HIRSCH FIÚ. *Földi Mihály* regénye. (Franklin-kiadás.) I. Halasi-Hirsch Géza — gazdag zsidó-család sarja, forrófejű intellektuell, önnön életével kísérletező, mindig újból nekirugaszkodó s újból összeomló ember — végül is felzúllik a polgári jólét nyugalmas unalmába. Harcolt a gondolattal, — de nagy műve, »Az ember útja«, a polcon porosodik; szenvedett a szerelemért — s egy nagylelkűségből elkövetett házasságban fejejt el a szerelmet; szomjazott az értékes életre — s végül is átveszi az apai szappangyár vezetését. A lélek tisztasága, az alkotás vágya, emberi jószág, — mindez atomizálódik benne, mielőtt még eljuthatna a megváltó, szabadító tetthez. Minden nap után újabb huszonegy óra következik, a vágyak valósággá kopnak, az anyag nehézségi ereje homokot szór a nagy célokra s a legfájdalmasabb az egészben, hogy nem is olyan fájdalmas ez az »összeomlás«.

Halasi-Hirsch Géza a dolgok mögé akar jutni, az élet tudatosság tett gyökereit keresi s ösztönök és véletlenek pesszimizmusában feneklik meg. Ez a mindent átfogó pesszimizmus annyira nem véletlen, hogy szinte sürgetően aktuálissá teszi a kérdést: *miért pesszimista a modern magyar regény*, — pesszimista olyan mértékben, hogy már-már elveszve epikus arányait a dráma összeütközéseibe közeledik? Földi Mihályt tíz esztendő intenzív munkája köti a magyar irodalomhoz, de e tíz év termése mintha a katasztrófák árnyékában ért volna meg: feketével feketére festett kép valamennyi munkája. És Földi Mihály csak egyik példája — mindenesetre feltűnő példája — annak az irodalmi pesszimizmusnak, amely minden pozitív világnézetnél jobban meghatározza a magyar regény fejlődését. Miért hiányzik Pontoppidan örömfakasztó férfiassága, Thomas Mann hívővs melan-chóliája, Proust analízisek sűrűjében megbúvó fölnye a magyar regény alaphangjából? Miért reménytelen Halasi-Hirsch Géza minden próbálkozása a kereszttség fölvetelétől egészen az újságíróskodásig, amellyel ki akar szabadulni abból a furcsa, zavaros alakulatból, amit úgy hívnak: magyar polgári társadalom?

II. Ez a kérdés talán naívnak látszik s mindenütt, ahol az irodalom élő része a társadalmi valóság élő egységének, megmosolyogni való naivítás is volna. De nem naív a kérdés Magyarországon, ahol hosszú és terméketlen viták folynak az irodalom kettészakadásáról, a helyett, hogy egy lépéssel továbbmenve a magyar élet kettészakadásának diagnózisát igyekezzenek pontosan megállapítani. S még tovább: a magyar társadalom rétegeinek egymástól való idegensége csak tünete annak az apokaliptikus szétszakitottságnak, amely ma Európaszerte megfosztja az alkotó szellemet a valóság hinterlandjától s magánossá és hontalaná teszi.

Hontalanság... Igen, ez a keserű nosztalgia zokog fel a magyar regény pesszimizmusában. Ez a pesszimizmus nem áll meg a panaszkodásnál, nem színteleníti el az amúgy is porszínű magyar életet, sőt tartalmat és értelmet ad neki ama heroikus pesszimizmus formájában, amelyet Nietzsche pedagógiai elvvé akart

emelni. *A magyar regény munkaelv; csak ezzel a sötétlen-látással lehet tisztán látni Magyarországon.* Természetes, hogy ezek az alig tudatos társadalmi tényezők irtózatosan megterhelik a magyar regényt; a magyar epikusnak mindent el kell mondania, még azt is, ami a líra végtelen melódiájából s a dráma pátoszából kimarad. A magyar regény, így egyszerre több is, kevesebb is annál, amit regénynek könyvvel el az esztétika. Halasi-Hirsch Géza úgy érzi, hogy a világ kérdez s erre a kérdésre nagyon gyorsan felelnie kell. S mert a felelet nem tud az Irás szerinti »igen-igen« vagy »nem-nem« lenni, Halasi-Hirsch Géának, aki a kereszttségben az István nevet kapta, el kell pusztulnia.

III. A magyar regényírók között senki sem törekszik forróbb szenvedéllyel a válaszádsra, mint Földi Mihály. Ez a szívós vágyódás valami intelligibilis igazság felé hanyagoltatja el vele a forma nagy problémáját, amelynek megoldásával egyik előző regényében (*Az élet tolvaja*) nem is sikertelenül kísérletezett. Földi Mihály ma hiszi és vallja: az író több a művésznél, a gondolat dionizosi mámorea gazdagabb a tiszta formák apollói világánál. És ha a gondolat tévedés is volt, önigazolásképp megmarad a »Die Sehnsucht war schliesslich gewiss« rezignált filozófiája.

IV. Szín: Budapest. Idő: ma. Szereplők: mindenki. Halasi-Hirsch Géza, a megváltás után sóvárgó s a kárhozatban végül is megnyugvó zsidó, szülei (brilliansan meglátott és megírt figurák), a hedonista zsidó báró, az anyagiakban elcsúszott sentri család, az erotikus szenzációkban fölperzellő lipótvárosi lány, a karriér felé törő újságíró, — ez az egész szomorú pesti életüzem, amelynek vágatásáról sohasem lehet tudni, vajjon a kirobbanó életerő, vagy a hektikás láza hajszolja-e előre. Földi Mihály totalításra törekedett. Ha hibáktól mégsem mentes ez a könyv, úgy azt éppen Földi Mihály sajátos írói erőneinek számlájára kell írni. A szenvedély, amellyel egészen közel akar férközni alakjaihoz, néha megcsalja őt; a regényhősből regényes hős lesz, elvész az író és a munka distanciája s bár ezzel megnő a lélek-ábrázolás szuggesztív ereje, de meglazul a kompozíció feszültsége.

Szántó Rudolf.